

Congo

koloniale archieven

September 2012

Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën

FOTO VAN HET AFTAPPEN VAN EEN HEVEA (RUBBERBOOM) IN EEN PLANTAGE VAN DE S.A. DE CULTURES AU CONGO BELGE (SACCB) IN BINGA (UBANGI) (E. LEBIED - CONGOPRESSE), 1947. ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 7972.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	3
KOLONIALE EN MANDATAIRE GESCHIEDENIS IN VOGELVLUCHT	5
De Onafhankelijke Congostaat	5
1. Exploratie en exploitatie van een 'terra incognita'	5
Exploratie, exploitatie	5
Hic sunt dracones: de wetenschap aan zet	6
Uitbouw van een koloniaal imperium	6
Voor vaderland en beschaving	6
2. The Black Man's Burden	6
Belgisch-Congo	7
1. Een droom van een kolonie	8
Sociaal	8
Economisch	8
Wetenschap	9
Landbouw en agronomie	9
Colons van de confessionele missie	10
2. Modelkolonie?	10
De mandaatgebieden Urundi en Ruanda	12
Een Europese oorlog in Afrika	12
Van Duitse kolonie naar Belgisch mandaat	12
Het Belgische mandaatbestuur	12
Het beloofde land	13
Oorlog en onafhankelijkheid	13
ARCHIEVEN. SPOREN VAN EEN KOLONIAAL VERLEDEN IN HET ALGEMEEN RIJKSARCHIEF	15
Overheidsinstellingen	15
1. Parlement en Rekenhof	15
2. Ministeries en overheidsdiensten	15
3. Openbare instellingen	18
4. Buitenlandse overheidsarchieven	20
Private archiefvormers	20
1. Ondernemingen en beroepsorganisaties	20
2. Sociaal	22
3. Educatie en recreatie	23
4. Politiek	24
5. Personen en families	24
Verzamelingen	27
LEESWIJZER	29
ARCHIEVENOVERZICHT	34

COLOFON

Bestelnummer 5161

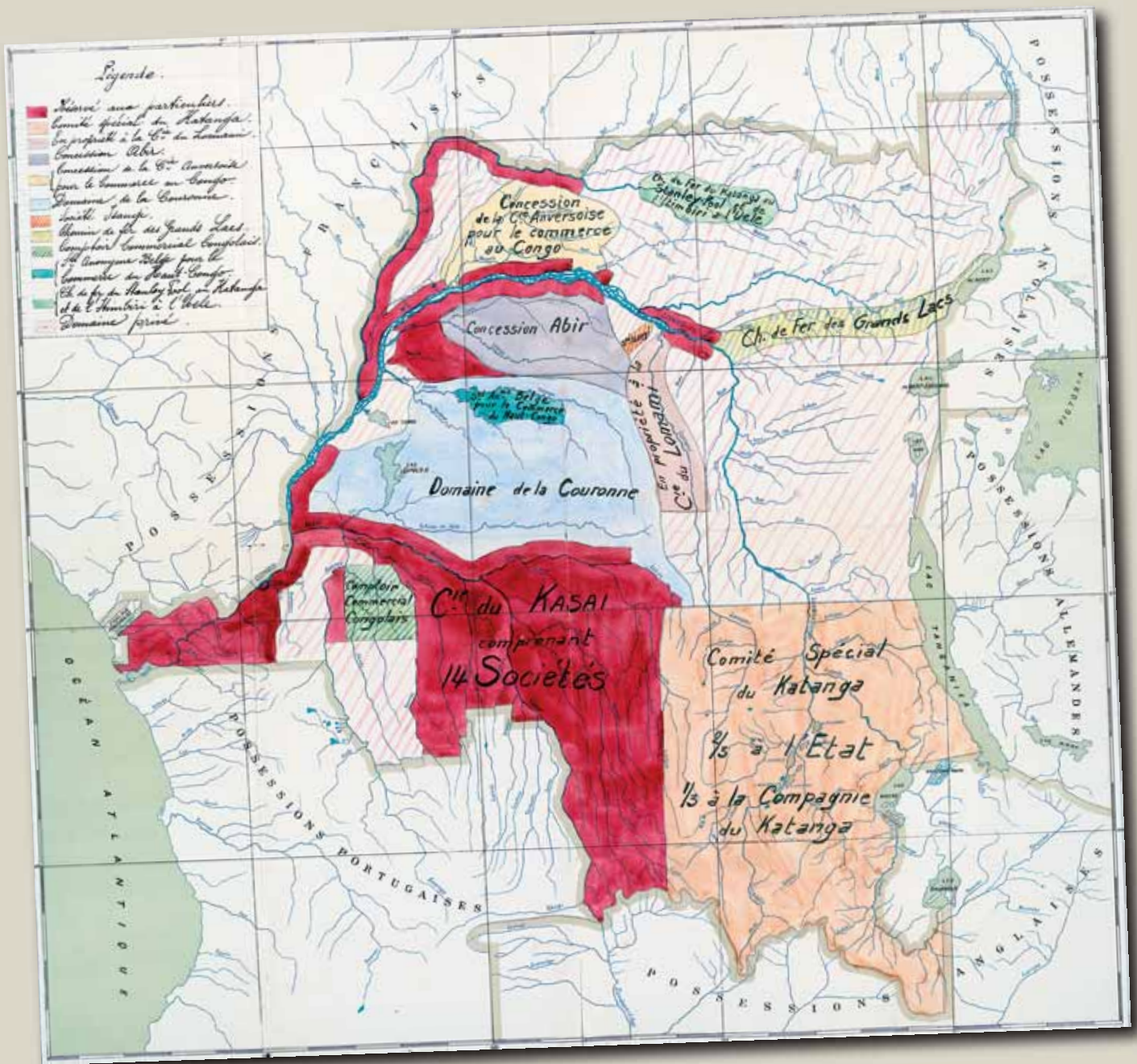
Wettelijk depot D/2012/531/094

ISBN 978 90 5746 523 9

AUTEUR: Lien Ceùppens en Guy Coppieters

LAY OUT: www.grafiekgroep.be

KAART VAN DE ONAFHANKELIJKE CONGOSTAAT
 MET DE TERRITORIALE VERDELING VAN CONCESSIEHOUDERS, EIND 19^e-BEGIN 20^e EEUW.
 ARA, ARCHIEF HUBERT DROOGMANS, NR. 96.

INLEIDING

Kolonialisme staat volgens Van Dale voor een “denk- en handelswijze van een koloniale mogendheid”. Het is een maatschappelijk gegeven en dringt daarom tot alle maatschappelijke lagen en structuren door. Ten gevolge daarvan is de studie van het kolonialisme complex en divers. Zo ook de bronnen die deze studie mogelijk maken. Getuigen van het Belgische koloniale verleden vinden we terug in zowel overheids- als private archieven in binnen- en buitenland. Binnen beide entiteiten zijn de archiefvormers bovendien zeer divers. Het gaat om het koninklijk huis, ministeries, openbare instellingen, bedrijven uit alle sectoren, religieuze, wetenschappelijke, sociale, culturele, recreatieve, caritatieve en politieke instellingen of verenigingen, personen en families. Ook binnen de collectie van het Algemeen Rijksarchief treffen we een brede waaier aan archieven betreffende de Belgische koloniale en mandataire geschiedenis aan. Deze bronnen zijn zeer divers zowel in tijd als naar onderwerp en archiefvormer. Voor de hand liggende archieven zijn deze van mijnbouwgi-ganten *Union Minière du Haut Katanga* (UMHK) en Bécéka, maar vele bronnen maken deel uit van archieven die op het eerste zicht niet veel met de kolonie en de mandaatgebieden te maken hadden.

Deze zoekwijzer wil de bezoeker van het Algemeen Rijksarchief wegwijs maken in haar rijke collectie archieven die het Belgische koloniale (1885-1960) en mandataire (1924-1962) verleden documenteren. Informatie krijgt pas een betekenis wanneer het in een context wordt ingebed. Daarom loodsen we u eerst in vogelvlucht doorheen de hoofdlijnen van

UITNODIGING VOOR DE FEESTELIJKHEDEN TER GELEGENHEID VAN DE CONGOLESE ONAFHANKELIJKHEID, 1960. ARA, VERZAMELING BELGISCHE OVERZEESE EXPANSIE, NR. 85.

de Belgische koloniale en mandataire geschiedenis. Voor het schrijven van dit deel baseerde de auteur zich op de bronnen die in de leeswijzer (cfr. infra) aan bod komen. Vervolgens komen de archieven zelf aan bod waarbij per type archiefvormer wordt aangegeven welke informatie in de archieven die ze nalieten te vinden is.

De collectie hedendaagse archieven van het Algemeen Rijksarchief is bijzonder omvangrijk en groeit nog dagelijks aan. Daarom wordt deze collectie in twee archiefdepots bewaard, namelijk het Algemeen Rijksarchief in de Ruisbroekstraat (ARA1) en het depot Joseph Cuvelier (ARA2). Welke archieven u waar kunt raadplegen, vindt u achteraan in deze zoekwijzer. Daar is tevens een leeswijzer te vinden met literatuur betreffende de koloniale en mandataire geschiedenis. Dit is uiteraard geen exhaustieve lijst maar eerder een beknopte opsomming. Referenties naar meer een uitgebreidere bibliografie vindt u eveneens in de leeswijzer.

FOTO VAN EEN AUTOCHTOON DORP, [1909]. ARA, ARCHIEF HUBERT DROOGMANS, NR. 252.

Conférence Géographique
au Palais de Bruxelles.

12 Septembre 1876.

La séance est ouverte par Sa Majesté le Roi des Belges, à dix heures du matin, en présence des délégués de l'Allemagne, de l'Autriche, de la Belgique, de la France, de la Grande Bretagne, de l'Italie et de la Russie, à savoir:

Pour l'Allemagne :

- + M. M. le Baron de Richthofen ;
- + le Docteur Nachtigal ;
- + le Docteur Schweinfurth ;
- + Gerhard Rohlfs ;

Pour l'Autriche :

- + M. M. S. Exc. le Baron de Hoffmann ;
- S. Exc. le Comte Esmoud Lichy ;
- + de Hochstetter ;
- + le Lieutenant Lux.

Pour la Belgique :

- M. M. le Baron Lambemont ;
- Banning ;
- Emile de Borchgrave ;

De Onafhankelijke Congostaat

Leopold II moest en zou zijn België een kolonie bezorgen. Na tal van vergeefse pogingen en exotische avonturen in o.a. Azië kwam Afrika in zijn vizier. In 1876 riep hij te Brussel een internationale geografische conferentie samen die een kruistocht voor beschaving voor ogen had. Ondertussen trok journalist H.M. Stanley doorheen het hart van Afrika. Hij kreeg bij terugkomst echter niet de verhoopte roem. Leopold II aarzelde niet en greep zijn kans: dit stuk van de Afrikaanse taart wilde hij voor zich! Stanley kreeg de opdracht in naam van het *Comité d'Etudes du Haut-Congo* en haar opvolger de *Association Internationale du Congo* (AIC) handelsposten te stichten aan de Congomonding. Hij deed dit met de vlag van de *Association Internationale Africaine* (AIA) – een van de manieren waarop Leopold II mist spuide rond zijn Afrikaanse ambities. Stanley kreeg af te rekenen met de concurrentie van Pierre Savorgnan de Brazza die wel de steun van zijn land, Frankrijk, kreeg. Om tegen deze grootmacht te kunnen opboksen, wilde Leopold II zijn AIC als staat laten herkennen door zowel de autochtone chefs als door de westerse grootmachten. De chefs tekenden verdragen waarvan ze de gevolgen niet konden overzien. In 1885 werd op de Conferentie van Berlijn voor het eerst gesproken over een nieuwe staat in Afrika. De entourage van Leopold II sloot in de aanloop naar de conferentie en in de Berlijnse wandelgangen bilaterale verdragen met de Europese grootmachten ter erkenning van Leopolds Onafhankelijke Congostaat. Er kwam misleiding en diplomatiek bochtenwerk aan te pas, maar Leopold II kreeg zijn zin: ook de westerse grootmachten gingen voor de bijl. De conferentie regelde in hoofdzaak twee netelige kwesties: een vrijhandelszone voor het Congobekken en haar monding en vrije scheepvaart op de Niger en de Congostroom. In België liep men niet echt warm voor de koloniale plannen van Leopold II. Men wilde koste wat kost de Belgische neutraliteit en schatkist vrijwaren. Pas na het nodige politiek getouwtrek

werd Leopold II door het parlement als soeverein van de Onafhankelijke Congostaat erkend. Vanaf 1 augustus 1885 vormde Congo een personele unie met België.

1. Exploratie en exploitatie van een 'terra incognita'

"Le Congo est plus riche que vous ne le croyez. Le devoir d'un Souverain est d'enrichir la nation", aldus Leopold II in 1909. De materiële rijkdom sprak tot de verbeelding van de vorst. Maar de winst die men uit de exploitatie van land en mens kon halen, was niet de enige drijfveer van avonturiers en geldschieters. De nieuwe mogelijkheden voor de wetenschap, het vooruitgangsgeloof en de nationale gevoelens bleken een belangrijke bron van motivatie. In 1887 werd de moeder van de koloniale holdings, de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*, opgericht. Zij zorgde samen met haar dochteronderneming *Compagnie du Chemin de fer du Congo* voor de aanleg van de spoorlijn Matadi-Leopoldstad. Het Afrikaanse avontuur bleek echter niet zo winstgevend dan verhoopt. Aanvankelijk had de vorst grote moeite om mecenasen te overtuigen. Het Afrikaanse avontuur leek de eerste jaren uit te draaien op een financiële nachtmerrie.

Exploratie, exploitatie

Leopold klopte bij de Belgische regering aan om leningen te verkrijgen. Om de vrijhandel te counteren, werden in 1891-1892 alle gronden die niet door de autochtone bevolking werden gebruikt, vacant of staatsbezit verklaard. Pas vanaf 1895, wanneer de rubberoogst wat begon op te leveren en de rubberen band van Dunlop de wereld veroverde, werd de hele zaak een goudmijn. Het zou echter nog tot in 1906 duren vooraleer de moeder van alle koloniale holdings, de Generale Maatschappij van België (GMB), de sprong waagde met de oprichting van drie grote maatschappijen. Het was het startschot van de uitbouw van een heus koloniaal imperium. Om de nieuwe staat in stand te houden, volstonden de door Stanley opgerichte stations allerminst. Uitbreiding drong zich op. Leopold werkte tijdens zijn onderhandelingen met de Europese grootmachten met zeer vage grenzen. Om de andere koloniale grootmachten voor te zijn en om zijn pas verworven eigendom naar waarde en rijkdom

te schatten en te organiseren, stuurde de vorst heel wat expedities uit. Want niet enkel de Belgen exploreerden het hart van Afrika. Ook Duitse, Britse en Italiaanse ontdekkingsreizigers verkenden de verschillende stromen. Zo werden de grenzen en bodemrijksdommen van Katanga door de Bia-Francqui expeditie tussen 1891 en 1893 in kaart gebracht.

Hic sunt dracones: de wetenschap aan zet

Draken werden er niet gevonden. Toch sprak dit stukje ongerept Afrika bij menig avonturier tot de verbeelding. Ook voor de wetenschap lag er een wereld aan kennis en mogelijkheden voor het grijpen. De eerste verslagen over de bevolking en het landschap kwamen in het Westen aan in de vorm van reisverslagen van ontdekkingsreizigers als Livingstone en Stanley. Ook geologen, geografen, cartografen, biologen en etnologen gingen mee op pad in de hoop naam en faam te verkrijgen bij de exploratie van de Onafhankelijke Congostaat.

Uitbouw van een koloniaal imperium

De vorst had van bij het begin van zijn Afrikaanse onderneming grote winsten voor ogen. Anderen zagen het schrikbeeld van de eerder mislukte kolonisatiepogingen in Rio Nuñez (West-Afrika) en Santo-Tomas (Guatemala) opdoemen. België was een industriële koploper en ondernemers liepen niet warm voor het zoveelste Leopoldiaanse avontuur. Toen de rubberoogst na tien jaar reuzenwinsten begon te maken en de expedities de rijkdommen van de Onafhankelijke Congostaat meer en meer in de verf zetten, verdween de argwaan. Om de tanende rubber- en ivoorhandel op te vangen en de economische exploitatie te verzekeren, stichtte de vorst in 1906 drie ondernemingen. Zij zouden het tijdperk van de koloniale industriële exploitatie inluiden: Forminière, UMHK en *Compagnie du Chemin de fer du Bas-Congo au Katanga* (BCK). Het epicentrum van de Belgische *haute-finance*, de GMB, sprong in dat jaar mee op de koloniale kar.

Voor vaderland en beschaving

Volgens het officiële discours waren Leopold II's Congoese plannen op filantropische leest geschoeid. Het was een zaak van beschaving, verheffing van een onaangeroerd volk dat bevrijd diende te worden van zowel wildernis

als slavernij. Hij zag in de katholieke kerk een perfecte bondgenoot om dit doel te verwezenlijken. De (Belgische) katholieke missies hadden bij de Vorst-Soeverein een dikke streep voor op hun protestantse collega's. In de beginjaren waren drie grote missionaire spelers actief in Centraal-Afrika: de Jezuiten, de Witte Paters en de Scheutisten. Daarnaast waren ook de Priesters van het Heilig Hart, de Redemptoristen, de Norbertijnen van Tongerlo, de Trappisten van Westmalle en hun zustercongregaties er actief. De missies werden actief in het Leopoldiaanse systeem ingezet. Ze stichtten over het hele grondgebied missieposten en bekeerden de Congolezen in kapelhoeven en schoolkolonies, vingen er wezen en bevrijde slaven op en liet ze het land bewerken. Op die kapelhoeven en schoolkolonies kwam kritiek uit protestantse hoek, maar ook van de onderzoekscommissie Janssens (1904). Ze evolueerden uiteindelijk naar dorpschooltjes en schoolkapellen waar men de bevolking van basisonderwijs voorzag.

2. The Black Man's Burden

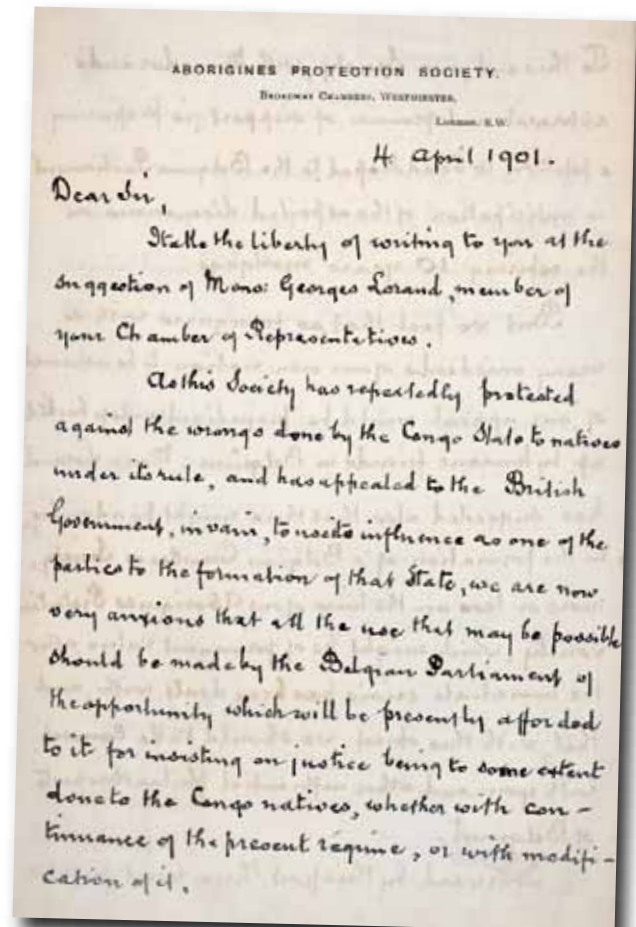
Het kolonialisme werd aan de autochtone bevolking opgedrongen en had bijzonder nare gevolgen. Toen Leopold II in 1889 besloot alle onbewerkte gronden staatsbezit te verklaren verloor men jacht- en plukgebieden, visvijvers, religieuze en gemene gronden. Grote delen van het grondgebied werden in concessie gegeven aan grote ondernemingen. Leopold II kreeg hiervoor in ruil een goed gevulde portefeuille. De bevolking kreeg een peulschil. Hele dorpsgemeenschappen werden gedwongen te verhuizen om de weg voor exploitatie vrij te maken. In een eerste fase nam men de reeds bestaande handel in ivoor over van talrijke tussenhandelaars. Nadien werden ook de rubber- en de palmolieteelt uitgebouwd. De grote concessiemaatschappijen als *Anglo-Belgian Indian Rubber Company* (ABIR) en de Anversoise werkten nauw samen met de staat en het koloniale leger, de Openbare Weermacht, om de bevolking met harde hand ertoe aan te zetten de rubber en de vruchten van de oliepalm te verzamelen. Er werden ook belastingen in natura, zoals rubber en ivoor, ingevoerd. De inning ervan gebeurde vaak onder dwang van de Openbare Weermacht en agenten van de ondernemingen. De aanleg van de spoorweg

van Matadi naar Stanley-Pool eiste vele levens onder de autochtone bevolking en de uit Azië geïmporteerde arbeidskrachten. Naast de dwangarbeid eisten ook de Europese ziektes een grote tol onder de bevolking. Exacte cijfers over het aantal slachtoffers zijn niet voorhanden. Maar algemeen wordt aangenomen dat het een cijfer met zes nullen moet geweest zijn. Ook de missies bleven niet onbesproken. Zij kregen van de overheid gronden toegewezen die voorheen aan de Congolezen toebehoorden. In de kapelhoeven en schoolkolonies werden weeskinderen en voormalige slaven opgevangen. Men paste daarbij een nauwe definitie van 'wees' toe waardoor vele kinderen die bij hun familie nog terecht konden juist aan de familie onttrokken werden. Van mensenhandelaars bevrijde kinderen werden aan de missies toevertrouwd. Onder hen zaten ook kinderen die bij plunderingen en strafexpedities door het leger werden ontvoerd. Zij werden opgevoed met het oog op een latere carrière bij de Openbare Weermacht. Meisjes werden tot goede echtgenotes voor de jongens uit de schoolkolonies gevormd. Met respect voor het christelijke huwelijk en moraliteit hoog in het vaandel werden autochtone tradities genegeerd en verbannen. Aan de hand van veldwerk werd een goed arbeidsethos aangeleerd.

Belgisch-Congo

Lange tijd bleef Leopolds Congolese onderneming verlieslatend. Om de zaak draaiende te houden leende hij forse bedragen van o.a. de Belgische Staat. Daarbij werd vastgelegd dat België de Onafhankelijke Congostaat zou overnemen indien het geld niet werd terugbetaald. Maar tegen die tijd begon de rubberindustrie geld in het laadje te brengen en wilde Leopold zijn Congo niet meer afstaan. Het was de internationale campagne tegen de wanpraktijken in de Onafhankelijke Congostaat die uiteindelijk de doorslag gaf. België kreeg in 1908 met enige aarzeling en tegenzin een kolonie in de schoot geworpen. Een breuk met het verleden kwam er zeker niet de eerste jaren. Er werd wel een nieuw ministerie opgericht dat instond voor het bestuur van een land dat 80 maal groter was dan België. Een koloniale 'grondwet', het koloniale charter, werd opgesteld en de Minister van

BRIEF VAN DE ABORIGINES PROTECTION SOCIETY OVER DE SLECHTE BEHANDELING VAN DE AUTOCHTONE BEVOLKING IN DE ONAFHANKELIJKE CONGOSTAAT, 1901. ARA, ARCHIEF JULES LEJEUNE, NR. 135.

Kolonien werd bijgestaan door de Koloniale Raad. In de kolonie werd een gouverneur-generaal belast met de uitvoering van wat men in Brussel besliste. Belgisch-Congo werd verdeeld in provincies, districten en gewesten. In België werden koloniale scholen opgericht die ambtenaren klaarstoomden voor het leven in de brousse. In 1914 raakte België verwickeld in de Eerste Wereldoorlog. De Belgen wonnen tijdens de oorlog enig krediet want waar in het noorden een loopgravenoorlog werd uitgevochten, boekte de kolonie echte successen in de oorlog tussen de Europese grootmachten. De oorlog markeerde een belangrijke episode in de verhouding tussen de kolonisator en de gekoloniseerden. Voor de eerste keer zagen de Congolezen blanken tegen elkaar vechten en vormden blanken het doelwit. De oorlog eiste heel wat levens onder soldaten, maar ook onder

FOTO VAN DE LEPROZIE VAN KAPOLOWE,
Z.D. FOPERDA, DOOS 4.

draggers en de gewone bevolking. Na de oorlog trok de economie weer aan en rekruteerden de grootbedrijven op grote schaal. Zo werden hele gemeenschappen ontworicht. Met medewerking van de overheid bleef zelfs dwangarbeid bestaan tot ca. 1930. Velen stierven door het zware werk, ongevallen of ziekte. De economische crisis die in het interbellum uitbrak, trof ook de kolonie. Talloze Afrikanen werden werkloos. De overigen moesten het stellen met een minimumloon dat extreem laag werd gehouden. Ook het platteland verarmde en moest het stellen met een verouderde of invalide bevolking. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog (WO II) schaarde de Belgische regering zich achter de geallieerden. Het koloniale leger vocht in Abessinië en stuurde zelfs soldaten naar het Midden-Oosten en Birma. Hier kwamen de soldaten in contact met andere Afrikanen of volkeren die reeds voor onafhankelijkheid streden. De kolonie leverde grondstoffen zoals koper voor de productie van wapens en voedingswaren voor de ravitailering van de geallieerde koloniale legers. De atoombommen op Hiroshima en Nagasaki werden gemaakt met uranium uit de Congolese mijnen. Het was echter niet voor iedereen een 'goed nieuws show'. De oorlog was een grote last voor de Congolezen. Niet alleen de zwarte militairen en dragers waren het slachtoffer van de oorlog. Zowel landbouwers als arbeiders werden economisch gemobiliseerd en met extra inspanningen belast. Er werd door de industriële reuzen massaal gerekruteerd om de productie op het niveau van de oorlogsvraag te brengen. Zowel op het platteland als in de industriële centra werd de druk op de bevolking maximaal opgevoerd met vele opstanden en stakingen tot gevolg. De Belgen zagen in deze gebeurtenissen de hand van sekten en negeerden daarbij de sociale ellende die vermoedelijk aan de basis ervan lag.

1. Een droom van een kolonie

Sociaal

De drijfveer om van Congo een modelkolonie te maken, zorgde ervoor dat men in een heuse bouwwoede ontstak. Het wegennet werd grondig uitgebreid, men bouwde hele (arbeiders)dorpen en het land werd voorzien van moderne medische faciliteiten. Ook onderwijs was een domein waarop men wilde uitblinken. Samen

met de missies werd een van de hoogste alfabetiseringsgraden van Afrika bereikt. Arbeidskrachten waren vaak schaars in de gebieden waar men ze nodig had. De hoge sterfte onder de arbeiders en de achteloze manier waarop de grote maatschappijen met dit gegeven omsprongen, werden onhoudbaar. Er werd voorzien in arbeidersdorpen waar men naast een betere hygiëne ook een grotere controle kon uitoefenen en de arbeiders aan het bedrijf kon binden. 'Een gelukkige arbeider produceert meer' indachtig, bouwde men een sociaal weefsel uit van clubs, kringen en fanfares, onder het goedkeurend oog van de patroon. Om ook de kindsterfte tegen te gaan, kregen vrouwen in *gouttes de lait* of medische centra geboortehulp van blanke vrouwen. Aan vrouwen werd een goede moraal toegedicht. Met het stimuleren van gezinsvorming en huwelijken in de arbeidersdorpen ging men de strijd aan met polygamie en zogenaamd buitensporig gedrag.

Economisch

Ook de Congolese economie genoot wereldfaam. Mijnbouwreuzen als UMHK, Forminière en Bécéka haalden hoge productiecijfers en speelden met de grote spelers mee. Het koloniale gegeven was in de eerste plaats op economische leest geschoeid. In de kolonie bestond een gemengde economie waarbij de staat en de private ondernemingen waren verstrengeld op vele vlakken. Deze koloniale ondernemingen mochten zich tot de wereldtop rekenen. Reeds in 1928 produceerde de UMHK 7% van het koper in de wereld. Ook diamantproducent

Bécéka gooide hoge ogen toen het in 1932 meer dan de helft van de wereldwijde diamantproductie voor zijn rekening nam. Naast koper, goud en diamant was ook kobalt een succesverhaal. In 1960 kwam tot 60% van het kobalt in de wereld uit de kolonie. Het economisch weefsel beperkte zich echter in grote mate tot de mijn- en landbouw. De kleine- en middelgrote ondernemingen bevonden zich in de kolonie in de minderheid.

Wetenschap

De kolonie vormde een blinde vlek en een ongerept paradijs voor de wetenschap. In de kolonie konden “*de jonge hogeschool-geleerden [...] de Belgische wetenschap beter tot haar recht*” doen komen, aldus de Commissie voor de studie van het arbeidersprobleem in Belgisch-Congo. Het was de Wereldtentoonstelling van 1897 in Tervuren die de interesse in de Afrikaanse volkeren en natuur deed aanwakkeren. Leopold II stichtte er een jaar later het Congomuseum, vandaag Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), dat ook dienst deed als wetenschappelijke instelling. Missiepaters, staatsagenten en koloniale verzamelden gretig objecten en gegevens over de autochtone kunst, etnologie, fauna en flora. Het waren de hoogdagen van de biologie, antropologie en aardwetenschappen als geologie, geografie en cartografie. Daarnaast werd de tropische geneeskunde een Belgisch paradepaardje. In 1906 richtte Leopold II de School voor Tropenziekten op, het huidige Instituut voor Tropische Geneeskunde (ITG). De strijd werd aangebonden met malaria, lepra en de door de tseetseevlieg veroorzaakte slaapziekte. Dokters trokken van dorp tot dorp om te vaccineren en zieken te verzorgen. Via opleidingscentra voor vrouwen werd de kindersterfte teruggedrongen. In tropische geneeskunde en agronomie mocht men zich tot de wereldtop rekenen. Het onderwijs was voornamelijk een zaak van de missies. In de Onafhankelijke Congostaat bleef het onderwijs grotendeels beperkt tot een lagere scholing. Tijdens het interbellum breidde men dit uit tot het verstrekken van een beroepsgeoriënteerd middelbaar onderwijs. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd werk gemaakt van hoger onderwijs. Wanneer rector van Waeyenbergh in 1947 het *Centre agricole de l’université de Louvain au Congo* (Cadulac) en de *Fondation médicale de l’université de Louvain au Congo* (Fomulac) te Kisantu

bezocht, werd hij erdoor geïnspireerd en nam hij het initiatief om een Congolees universitair centrum op te richten. Dit centrum kreeg later rechtspersoonlijkheid en er werd een overeenkomst gesloten met de koloniale overheid. De overheid richtte haar eigen universiteit op te Elisabethstad waardoor de Leuvense universiteit haar Lovanium in Leopoldstad wilde bouwen. Men koos uiteindelijk de Ambaberg uit in Kimuenza nabij Leopoldstad. In 1954 ging het eerste academiejaar van start, in 1956 werd Lovanium bij KB erkend en in 1957 werd de instelling bij Pauselijke Bul een pontificale universiteit.

Landbouw en agronomie

In opdracht van Leopold II tekende professor Emile Laurent, verbonden aan het *Institut Agronomique* in Gembloux, op het einde van de 19de eeuw een grondplan uit voor een rationele landbouworganisatie met aandacht voor fundamenteel onderzoek. Zijn aanbevelingen kregen slechts beperkt navolging met de creatie van proeftuinen in Eala en Kisantu. Leopold II verkoos de massale exploitatie van rubber om zijn Congo-onderneming te financieren. Meteen goed voor één van de zwartste bladzijden uit de Belgische geschiedenis. Ook na de overname van de kolonie door de Belgische staat bleef het landbouwbeleid, onder leiding van de Leuvense professor Edmond Leplae, omstreden. Getuige hiervan de invoering van het stelsel van de verplichte teelten in 1917. In 1926, na het tweede koloniaal congres, werd door minister van Koloniën Edouard Pècher de *Régie des Plantations de la Colonie* (REPCO) opgericht. Deze instelling miste evenwel de nodige slag-

EUROPESE VEERASSEN WERDEN GEÏNTRUCHEERD OP DE HOOGVLAKTES VAN NOORDOOST-CONGO, HIER IN DE OMGEVING VAN NIOKA., 1925-1930, Z.D. ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 9007E.

kracht en kreeg bovendien af te rekenen met de economische crisis van de jaren 1930 die vooral het platteland zwaar trof. Toen de koloniale overheid op bloedige wijze een aantal opstanden onderdrukte, kreeg bovendien het imago van België een flinke knauw. De definitieve kentering in het koloniale landbouwbeleid kwam er eind 1933 op initiatief van Leopold III, toen hertog van Brabant. Na reizen naar Congo en Nederlands-Indië mocht hij zich 'ervaringsdeskundige' noemen. Het stelsel van de verplichte teelten werd afgeschaft en de organisatie van de zogenaamde *chefferies* of hoofdijen werd hertekend. Kort nadien volgde het *Institut National pour l'Etude Agronomique du Congo Belge* (INEAC) of Nationaal Instituut voor de Landbouwkunde in Belgisch Congo (NILCO) het REPCO op. Deze instelling met een uitgesproken wetenschappelijk karakter zou een cruciale rol spelen bij de bevoorrading van rubber en palmolie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog specialiseerde de instelling zich in verschillende gewassen en landbouwtechnische aspecten. Het onderzoekscentrum in Yangambi groeide in de jaren 1950 uit tot de parel aan de kroon van het Belgisch koloniaal landbouwbeleid en genoot internationale faam. Het NILCO richtte over het hele grondgebied van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi onderzoekscentra op. De onafhankelijkheid van Belgisch-Congo in 1960 en van Ruanda-Urundi in 1962 maakte een abrupt einde aan de opgebouwde expertise van het NILCO. Critici meenden dat het instituut enkel de belangen van een grootschalige en exportgerichte landbouw had gediend. Op 31 december 1962 werd de instelling ontbonden.

Colons van de confessionele missie

De missies waren in de kolonie hoofdzakelijk in twee sectoren actief: onderwijs en gezondheidszorg. De kapelhoeven van weleer evolueerden naar dorpschooltjes waar de bevolking basisonderwijs kreeg. Vanaf het interbellum werd het onderwijs meer systematisch en uniform. Er werden naast lagere scholen ook speciale scholen opgericht waar jongens en meisjes apart klaargestoomd werden voor hun toekomstige carrière als klerk, arbeider, huishoudhulp, kinderverzorgster of naaister. Pas na de Tweede Wereldoorlog werden in het kader van het tienjarenplan elitescholen opgericht voor de vorming van een (mannelijke) autochtone elite. Onderwijs was een van

de paradepaardjes van het Belgische koloniale project, naast de gezondheidszorg. Reeds in de 19de eeuw waren Leuvense artsen actief in de Onafhankelijke Congostaat, maar de echte uitbouw van een medisch netwerk ging van start tijdens het interbellum met o.a. de oprichting van de Fomulac. Deze organisatie voorzag in medisch onderwijs en bouwde een regionaal netwerk uit van dispensaria. Ook elders in Congo werden zusters en broeders in de gezondheidszorg ingezet. Missionarissen vormden een aanzienlijk deel van de blanke gemeenschap in Congo en een meerderheid onder hen kwam uit rurale Vlaamse middens. Dat verklaarde gedeeltelijk waarom de missies een aanhanger waren van een op rurale leest geschoeide kolonie.

2. Modelkolonie?

Belgisch-Congo had na de Tweede Wereldoorlog veel weg van een ontwikkelingsland. Een heus wegennet werd uitgebouwd, maar vaak in dunbevolkte, zij het ertsrijke gebieden. De bevolking werd gedwongen te migreren in functie van de mijnbouw. De stad was een trekpleister voor jonge gezinnen en arbeidskrachten. Toch was het er niet beter leven. Men ontsnapte er aan het gezag van het stamhoofd en de landelijke corvees, maar vervreemde tegelijk van het traditionele kader. Geregeld braken in de stad epidemieën uit zoals de gele koorts. Pas in de late jaren 1940 kreeg de woonproblematiek aandacht. Veel zoden bracht het niet aan de dijk. In 1950 overleefden in

FOTO VAN KONING BOUDEWIJN DIE DE HAND SCHUDT VAN DE EERSTE CONGOLESE PRESIDENT, KASA VUBU, 1960. ARA, VERZAMELING BELGISCHE OVERZEESE EXPANSIE, NR. 85.

FOTO VAN EEN GROEP MIJNWERKERS UIT RUANDA-URUNDI DIE TE KIPUSHI TEWERKGESTELD WERDEN, 1930. ARA, ARCHIEF PIERRE RYCKMANS, NR. 28/47.

het toenmalige Leopoldstad tot 230.000 zwarten op slechts 16.000 kavels. In het officiële discours werd het bestaan van een *color bar* of apartheid steeds ontkend. Zwart en blank leefden fysiek gescheiden waarbij een neutrale zone de overdracht van ziekten naar het blanke stadsdeel diende te voorkomen. Het koloniaal systeem was geschoeid op deze tweedeling. Onder meer de kinderen uit gemengde relaties waren er het slachtoffer van. De autochtone bevolking werd enerzijds geproletariseerd en leefde ook op het platteland in grote armoede. Een middenklasse bestond niet. Wanneer men in de jaren 1950 het universitaire onderwijs voor Afrikanen openstelde, zorgde dit voor ophef. Bij de onafhankelijkheid bezaten slechts zestien Congolezen een universitair diploma. Zij behoorden, net als de kleine groep die zich de Westerse levensstijl eigen had gemaakt, tot de exclusieve club van *évolués*. De koloniale overheid was na de Tweede Wereldoorlog begonnen met de vorming van een op christelijke en westerse leest geschoeide elite. Maar gelijk aan de blanke werd men eigenlijk nooit. De *color bar*, koperen plafonds in het bedrijfsleven en het latente racisme zorgden ervoor dat deze groep geprivilegieerden zich van hun mentor afkeerden. Tot de onafhankelijkheid was er geen vuiltje aan de lucht, aldus de officiële literatuur. In de realiteit ontstond geregeld

protest tegen het koloniale juk. Volksdevotie, mouterijen in het koloniale leger of syndicale acties vormen slechts enkele voorbeelden. Reeds in de jaren 1920 werden stakingen bloedig onderdrukt door de industriereuzen. Ook de Tweede Wereldoorlog vormde een keerpunt in de relatie tussen beide partijen. Tijdens de oorlog braken in heel Belgisch-Congo opstanden en stakingen uit. Door de oorlog nam de druk op de bevolking een ongekende vlucht. Dat deze inspanning nauwelijks werd beloond na de oorlog zorgde voor een blijvende frustratie bij de bevolking. Ook bij de missies vond men geen gehoor. Slechts enkele progressieve stemmen erkenden de verzuchtingen van de bevolking. Zij werden echter overstemd door de stilte en onverschilligheid van de meerderheid onder de missionarissen. Het platteland verpauperde en de geschoolde jeugd had geen toekomstperspectief. Wanneer een groep *évolués* in 1958 naar België kwam om er de Wereldtentoonstelling en het moederland te bezoeken, leerde men naast gelijke zielen ook het leven van de blanken in België kennen. In het moederland veegden blanken de straat en waren sommigen dakloos. Het zou mee de koloniale luchtbel doorprikken en de drang naar ontvoogding alleen maar aanwakkeren. Deze elementen bleken een ideale voedingsbodem voor een nakende onafhankelijkheid.

De mandaatgebieden Urundi en Ruanda

Een Europese oorlog in Afrika

Wanneer in Europa de Eerste Wereldoorlog uitbrak, werd ook Belgisch-Congo betrokken partij in het conflict. In het oosten grensde de kolonie aan Duits-Oost-Afrika, waaronder de gebieden Ruanda, Urundi en Tanganyika vielen. Men stond echter niet te springen om de kolonie actief in de oorlog te storten aangezien dat mogelijk een ondermijning van het gezag ten opzichte van de autochtone bevolking met zich zou kunnen meebrengen. De Belgische regering in Le Havre wilde zich houden aan het neutraliteitsbegrip en schreef de kolonie een strikt defensief beleid voor. Zowel de Britten als de Fransen zagen meer in een Afrikaans offensief. De oorlog begon dan ook met een Brits bombardement op Dar-es-Salaam. De Britten zagen in de oorlog een kans om hun Kaap-tot-Cairo droom waar te maken. Ook de Belgen kregen na verloop van tijd een duidelijk doel voor ogen: gebiedswinst. Dit wilden ze verkrijgen door het bezetten van Duitse gebieden teneinde deze bij de vredesonderhandelingen als pasmunt te kunnen inzetten. Dat was niet helemaal naar de zin van de Britten, maar uiteindelijk gingen ze in het voorjaar van 1916 tot een gezamenlijk offensief over. Na de verovering van Ruanda, Urundi en Ussuwi wilden de Belgen vóór de Britten Tabora in handen krijgen. In september 1916 slaagden ze in dat doel en stopte voor Minister van Koloniën Renkin daar de militaire campagne voor de Belgen. De Belgische objectieven waren gehaald: ze bezetten Ruanda-Urundi, de oostelijke oever van het Tanganyikameer en een gedeelte ten zuiden van het Victoriameer.

Van Duitse kolonie naar Belgisch mandaat

De Belgen installeerden in Ruanda en Urundi een voorlopig militair bestuur met aan het hoofd Justin Malfeyt als Koninklijk Commissaris en in 1917 werd het Duitse systeem van residenties opnieuw ingevoerd. De Duitsers leden geen definitieve nederlaag in Afrika, maar wanneer de Duitse bevelhebber in Afrika Von Lettow-Vorbeck op 13 november 1918 het nieuws van de Wapenstilstand in Europa vernam, legde hij even later te Abercorn toch de wapens neer. De moeilijke vredesonderhande-

lingen konden beginnen. De Britten marginaliseerden de Belgische rol in Afrika in de Hoge Raad van Geallieerden waar België niet in zetelde. De Belgische eisen gingen namelijk volledig in tegen de Kaap-tot-Cairo droom. In 1919 gingen beide landen over tot bilaterale onderhandelingen tussen Alfred Milner en Pierre Orts. België zette officieel in op Ruanda en Urundi maar doelde eigenlijk op een grenscorrectie tussen Angola en Belgisch-Congo aan de Congomonding en territoriale toegevingen aan de Lado-enclave. Om geen moeilijkheden met Portugal te krijgen en ook door tijdsgebrek gingen de Britten akkoord met het officiële voorstel. Ten slotte restte er nog de mandatenkwestie. De mandaten en de Volkenbond waren idealen van de Amerikaanse president Woodrow Wilson. Na het nemen van vele horden trad in 1924 het Belgische mandaat over Ruanda en Urundi in werking. Pas in de zomer van 1925 werd de mandatenwet door het Belgische Parlement geratificeerd. In datzelfde jaar werd Ruanda-Urundi een administratieve unie met Belgisch-Congo.

Het Belgische mandaatbestuur

Ruanda-Urundi werd dan wel bestuurd door België, officieel was het geen kolonie. Elk jaar diende het mandaatbestuur verantwoording aan de mandatencommissie af te leggen. De bevolking had ook de mogelijkheid petitie te maken aan de commissie. België legde regelmatig verantwoording af inzake het onderwijs, de douane-unie met Belgisch-Congo, het permanente begrotingstekort, de gedwongen arbeid, de hoge mortaliteit, de aanpak van de hongersnoden en de arbeidsrekrutering door mijngigant UMHK. Tijdens de bezetting van de gebieden in oorlogstijd waren de militairen ook bestuurders. Elk gebied kreeg een resident aan het hoofd die zowel met Brussel als met het lokale bestuur in contact stonden. De residenten werden lokaal vertegenwoordigd door de gewestbeheerders. Zij waren verantwoordelijk voor het innen van de belastingen, hadden rechterlijke macht, hielden toezicht op openbare werken en hadden zowel een instructieve als adviseerende taak ten opzichte van de autochtone machthebbers. De Belgen bestuurden de gebieden indirect maar toch directer dan het indirect bestuur van de Britten of Duitsers. Ze centraliseerden het bestuur en vervingen opstandige chefs door meegaande. De zonen van chefs werden in speciale scholen onderwezen en verwesterd.

Om het tekort aan gewestbeheerders op te vangen werden de autochtone hoofdien gereorganiseerd. De mandaathouder inde belastingen die de oude moesten vervangen. De chefs die hun brood zo aan hun neus zagen voorbijgaan vroegen uiteraard meer dan vereist was waardoor de last voor de bevolking steeg.

Het beloofde land

Er werd Ruanda en Urundi een zeer vruchtbare bodem, een talrijke, intelligente en werkzame bevolking toegeschreven. Dat het economisch potentieel meer in bevolkingsaantal lag dan in de bodem werd de Belgen snel genoeg duidelijk. Beide gebieden waren overbevolkt en waren vaak het slachtoffer van schaarste en hongersnoden. Het oosten van Belgisch-Congo en dan voornamelijk Katanga zat danig verlegen om arbeidskrachten. Het mandaatbestuur zag haar kans om twee vliegen in één klap te vangen. Daarbij liepen ze evenwel op rozen daar Duitsland sinds 1925 ook een lid in de mandatencommissie had dat het Belgische mandaatbestuur met argusogen volgde en bekritiseerde. De administratie hielp de rekrutering op poten zetten, maar liet het rekruteren zelf aan de private sector over. De missies toonden zich geen voorstander van de arbeidsmigratie van alleenstaande mannen. Ze zagen liever migratie volgens de christelijke moraal, namelijk hele gezinnen of gehuwde mannen. Ook de invoering van verplichte teelten als maniok, bonen, aardappels, erwten, sorgho en maïs dienden eveneens het hoofd te bieden aan de overbevolking, schaarste en hongersnoden. Het lange uitblijven van de toewijzing van de gebieden als Belgisch mandaat zorgde er onder andere voor dat zich in eerste instantie enkel gedemobiliseerde militairen zich in de gebieden en in het aanpalende Kivu vestigden. Pas na het bezoek van Koloniënminister Franck aan Ruanda-Urundi volgden vertegenwoordigers en planters zijn voorbeeld. De katholieke missies bevonden zich in de meerderheid ten opzichte van de protestantse. Deze laatste waren voor-

TELEGRAM, 16 JUNI 1916.
ARA, ARCHIEF CHARLES DE BROQUEVILLE, NR. 421B.

namelijk werkzaam in de perifere gebieden. De missies verzorgden in de mandaatgebieden het onderwijs. Tijdens het interbellum heerste er een schoolstrijd en ontstond een systeem met vrij gesubsidieerd onderwijs.

Oorlog en onafhankelijkheid

Het mandaatbestuur beschikte voor de ordehandhaving over de Congolese weermacht, maar had geen mandatair leger ter beschikking. Anders dan in de Eerste Wereldoorlog werd tijdens de Tweede Wereldoorlog niet in Ruanda-Urundi gevochten, maar werd de bevolking samen met deze van Belgisch-Congo onrechtstreeks betrokken bij de oorlog. Door de oorlog kwam een grote druk te staan op de voedselbevoorrading, de administratieve omkadering en de middelen voor het bestuur en de uitbouw van de gebieden. Na de oorlog werden Ruanda en Urundi door de Verenigde Naties tot trustgebieden benoemd wat inhield dat het Belgische bestuur de gebieden diende voor te bereiden op hun onafhankelijkheid. Evenals in Belgisch-Congo ontstonden, onder invloed van de internationale onafhankelijkheidsbeweging, sociaaleconomische maatregelen als een tienjarenplan en afrikanisering van de kaders ten spijt, politieke en onafhankelijkheidsbewegingen. Daarbovenop escaleerde de etnische spanningen tussen Tutsi's en Hutu's met als hoogtepunt een bloedbad in 1959. In 1960 werden verkiezingen georganiseerd die de gemoederen niet meteen bedaarden. Op 1 juli 1962, twee jaar na de voormalige Belgische kolonie, werden ook Ruanda en Urundi onafhankelijk.

FOTO VAN DE KATOENTEELT BIJ INLANDSE BOERENGEMEENSCHAPPEN VAN DE BABUA IN DE BUURT VAN BAMBESA (UÉLÉ-DISTRICT), 1949
(FOTO'S VAN C. LAMOTE EN H. GOLDSTEIN VOOR CONGOPRESSE/INFORCONGO).
ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 10123.

ARCHIEVEN. SPOREN VAN EEN KOLONIAAL VERLEDEN IN HET ALGEMEEN RIJKSARCHIEF

Overheidsinstellingen

1. Parlement en Rekenhof

Op het wetgevende niveau treffen we archieven van de **Kamer van Volksvertegenwoordigers** aan. Je vindt er stukken betreffende wetsvoorstellen, petitieën en verzoekschriften betreffende de Onafhankelijke Congostaat en de overname ervan door België. Het **Rekenhof** is een collaterale instelling van het Parlement bevoegd voor de controle op de begrotings-, financiële en boekhoudkundige verrichtingen van de Federale overheid, de deelstaten, de openbare instellingen en de provincies. Het controleerde bijgevolg ook de financiële huishouding van het Ministerie van Koloniën. In het Algemeen Rijksarchief vinden we in haar archief uitgavendossiers, verantwoordingsstukken van het ministerie alsook maandelijkse staten van inkomsten en uitgaven van alle rekenplichtigen. Deze staten werden na de Eerste Wereldoorlog per district of provincie opgedeeld. In de boeken van opmerkingen, de jaarlijkse verslagen gericht aan het Parlement, kan men naast de financiële pijnpunten ook de algemene rekeningen van de kolonie terugvinden. In de processen-verbaal van de Algemene Vergadering, het Parlement en het archief van de (Eerste) Voorzitter zijn eveneens stukken te vinden betreffende de koloniale begroting. Vanaf 1925 waren ook de mandaatgebieden Ruanda en Urundi onderworpen aan de wetten van Belgisch-Congo en bijgevolg ook aan de controle van haar financiën door het Rekenhof. Er zijn echter weinig gelijkaardige archieven in het archief van het Rekenhof aangetroffen. In de Boeken van opmerkingen werd ook verslag over Ruanda-Urundi uitgebracht. Enkele koloniale openbare instellingen legden hun rekeningen bij het Rekenhof neer. Hou er wel rekening mee dat het archief aan een grote selectie onderhevig geweest is, waardoor in principe enkel precedentdossiers overgebleven zijn.

2. Ministeries en overheidsdiensten

Op regeringsniveau vormen de notulen van de **Ministeraad** een rijke bron voor de studie van het gevoerde koloniale beleid. De notulen zijn online raadpleegbaar via de website van het rijksarchief: www.arch.be. In de archieven van het **Hoog Comité voor Toezicht**, een interministerieel comité dat o.m. aanbestedingen bij openbare werken onderzocht, vindt men stukken betreffende het Ministerie van Koloniën en zaken die zich afspeelden in de kolonie. Het **Ministerieel Comité voor Verdediging** werd opgericht in 1950. Het was bevoegd inzake gelegenheden betreffende landsverdediging waarbij verschillende departementen betrokken waren. Het archief bevat o.a. stukken betreffende de verdediging, de politieke toestand en de staatsveiligheid van Belgisch-Congo. Het archief van het **Vast Wervingssecretariaat** getuigt o.a. over de toelating tot de Koloniale School en het personeelsbeleid bij het Ministerie van Koloniën.

Bij het Ministerie van Economische Zaken hebben nogal wat administraties sporen nagelaten betreffende de koloniale en mandataire economie. De relatie met de metropool, de import, export en doorvoerhandel van grondstoffen als rubber, diamant, koper, tin, koffie en cacao, de rol van de koloniale economie in zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog komen erin aan bod. In het archief van de **Algemene Diensten** van het ministerie zijn stukken te vinden betreffende de band tussen de economie van het moederland en de kolonie, de ver-

FOTO VAN DE AANKOMST VAN CONGOLESE STAGIAIRES OP ZAVENTEM, 1960.
ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 5020.

koop van Belgische producten in de kolonie, handelsbeurzen en documentatiedossiers inzake de koloniale economie. Het archief van de **Diamantcentrale** belicht een stuk van de geschiedenis van de diamantsector en -handel in en uit de kolonie. De archieven betreffende de **Wereldtentoonstellingen** te Gent (1913), Brussel (1935), New York (1939) en Brussel (1958) geven informatie prijs betreffende de koloniale paviljoenen en de promotie van de kolonie. De rol van de kolonie en haar

FOTO VAN DE TOESPRAAK VAN ADJUNCT-COMMISSARIS-GENERAAL BIJ DE VOORLICHTING BOLIKANGO, OVER DE NAKENDE ONAFHANKELIJKHEID, OP EEN MANIFESTATIE IN YANGAMBI, 27 OKTOBER 1959. ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 7398B.

economie tijdens en na de Eerste Wereldoorlog komt aan bod in de archieven van het **Algemeen Bestuur van de Nijverheid**, het **Onderzoekscomité La Haye**, de **Economische Raad La Haye** en de **Algemene Commissaris van de Belgische overheid te Londen**. Bronnen betreffende de koloniale economie tijdens de Tweede Wereldoorlog vinden we in de bestanden Belgische Dienst voor Beheer en Liquidatie, de Interministeriële Economische Commissie en het Prioriteitencomité terug. De **Belgische Dienst voor Beheer en Liquidatie** stond in voor cargo-beheer en -liquidatie, inning van verzekeringspremies, commerciële schulden en deblokkering van Belgische bezittingen. De **Interministeriële Economische Commissie** werd in het licht van de crisisjaren 1930 opgericht en liet zich in met het vergemakkelijken van de relatie tussen de privébelangen en de overheidsadministraties. Het **Prioriteitencomité** werd in 1944 opgericht om de

ationale economie te normaliseren en af te stemmen op de noden van de bevolking. De archieven van beide instellingen bieden informatie over de koloniale economie en de relaties met de kolonie tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast getuigen de archieven van de **Centrale Dienst voor Contingenten en Vergunningen** en de **Economische akkoorden** respectievelijk over de handel van en met Belgisch-Congo.

Verscheidene administraties van het Ministerie van Financiën lieten in hun archieven sporen na betreffende de koloniale en mandataire geschiedenis. In 1962 werd het Ministerie van Afrikaanse Zaken opgedoekt. De **Voorlopige administratie voor de financiële aangelegenheden van Congo, Ruanda en Urundi** werd in de schoot van het Ministerie van Financiën opgericht om de nog hangende zaken en resterende taken van het voormalige ministerie met betrekking tot financiën over te nemen. We vinden er stukken betreffende de financiële afhandeling van de Congolese onafhankelijkheid waaronder de financiële geschillen tussen beide landen, de financiële situatie van openbare instellingen die in de voormalige kolonie werkzaam waren, de vergoedingen aan het voormalige Afrikapersoneel, enz. De juridische dienst van het **Algemeen Secretariaat** liet zich in met de terugvordering van voorschotten verleend aan gerepatrieerde kolonials ten tijde van de Congolese crisis. Verder vinden we in het archief van het Algemeen Secretariaat stukken betreffende het Ministerie van Koloniën (o.a. personeel), de Congolese Frank en de Eerste Wereldoorlog. Het archief van de **Dienst Sekwester van het Ministerie van Financiën na de Eerste Wereldoorlog** verschaft ons informatie betreffende in de kolonie actieve ondernemingen. Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog werden heel wat mensen uit Belgisch-Congo gerepatrieerd. Archieven daarover vinden we in het bestand **Carl Requette**, vereffenaar van het Belgisch Commissariaat voor repatriëring. Tijdens de oorlog nam het kabinet van Minister van Financiën Camille Gutt onder andere de bevoegdheden economische zaken, communicatie, nationale defensie en bevoorrading op zich. De administratie te Londen liet sporen na betreffende de financiële situatie van de kolonie, het Ministerie van Koloniën en de Openbare Weermacht. In de dossiers van de dienst **Belasting op het Kapitaal** van

Registratie en Domeinen treffen we informatie aan over de koloniale middenstand waaronder ook talloze buitenlandse kleine en middelgrote bedrijven in de kolonie. Gegevens over het Ministerie van Koloniën en haar begroting vinden we in het archief van de **Administratie van de begroting en de controle op de uitgaven**.

Bij de afschaffing van het Ministerie van Afrikaanse Zaken in 1962 kreeg het Ministerie van Financiën de bevoegdheid om het pensioenvraagstuk van de voormalige koloniale ambtenaren te behandelen. Deze materie werd in 2002 overgeheveld naar de FOD Sociale Zaken. In het archief van de **Administratie der Pensioenen** treffen we dossiers aan van personeelsleden van het Ministerie van Koloniën.

Binnen het departement Justitie vormden verscheidene administraties bronnen betreffende de koloniale en mandataire geschiedenis. Zo is er het archief van de **Vreemdelingenpolitie**. In de algemene dossiers vindt men informatie betreffende de Vreemdelingenpolitie in de kolonie, nationaliteitstoewijzing aan de autochtone bevolking, politieke en intellectuele vluchtelingen, vreemdelingen in de kolonie, migratie naar Belgisch-Congo, toekennen van visa aan personen uit de voormalige kolonie en mandaatgebieden na 1960 en 1962. Het archief van de **Grenspolitie** licht ons in betreffende Congo-lezen die naar België afreisden of Belgen die naar de DRC of Ruanda-Urundi vertrokken. Men treft er eveneens dossiers aan in verband met de rekrutering voor het Congolese leger en Congolese en Katangese huurlingen. Het Algemeen Rijksarchief bewaart daarnaast zo'n 5 km individuele dossiers van de Vreemdelingenpolitie. De bijna twee miljoen dossiers zijn toegankelijk via alfabetisch geordende steekkaarten die op microfilm raadpleegbaar zijn. De dossiers vormen zowel voor genealogen als voor historici een belangrijke bron voor o.a. de studie van migratie en migranten. Het Ministerie van Justitie kreeg in 1962 de bevoegdheid over de aanvragen voor **naturalisatie** die voor 30 juni 1960 in de voormalige kolonie waren ingediend over te nemen. Deze dossiers bevinden zich tussen de aanvragen die in België werden ingediend. Je hebt met andere woorden een naam of dossiernummer nodig voor het terugvinden van een dossier. Een dossier bevat doorgaans stukken betreffende de burgerlijke stand,

de levensloop, buurtonderzoek, de motivatie voor de naturalisatie, het zedelijk gedrag enz. Tijdens de Tweede Wereldoorlog coördineerde het **Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid** de taken van de Staatsveiligheid in het bezette België. Het Commissariaat bereidde de bevrijding voor en liet zich in met de ordehandhaving erna. In het archief van het Commissariaat dat het Algemeen Rijksarchief bewaart, vindt men stukken betreffende personeel van het Ministerie van Koloniën, personen die in dienst waren in de kolonie of banden met de kolonie hadden. In het archief van de **Staatsveiligheid** dat bij het Algemeen Rijksarchief werd neergelegd, treffen we stukken aan met betrekking tot de houding van koloniale ambtenaren tijdens de Tweede Wereldoorlog en dossiers inzake voeding en rubber uit de kolonie.

Het **Bestuur Hoger Onderwijs** van het voormalige Ministerie van Onderwijs liet archief betreffende Congo na uit de late 19^e en de vroege 20^e eeuw. Het gaat om de Prijs van Congo, botanische tuinen en een studiering te Leopoldstad. In het archief van de **POD Wetenschapsbeleid** treffen we personeelsdossiers tussen 1875 en 1937 aan van verscheidene wetenschappelijke instellingen, waaronder het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut (KBKI), het KMMA en de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW).

Het Ministerie van Verkeer deponeerde de archieven van het **Bestuur van het Zeewezen** in het Algemeen Rijksarchief. Het archief van deze administratie getuigt o.a. over de koopvaardij op Belgisch-Congo, de Congolese zeevisserij, ontluikend syndicalisme van de Afrikaanse scheepsbemanning, beide Wereldoorlogen m.b.t. de kolonie en de invloed van de Congolese onafhankelijkheid op de scheepvaart en handel.

Verscheidene administraties van het Ministerie van Openbare Werken lieten in hun archieven sporen na betreffende het Belgische koloniale verleden. Het archief van het **Bestuur der Gebouwen** bevat kaarten, plannen, plattegronden, doorsneden en opstanden van de ge-

bouwen van het Ministerie van Koloniën en het Congo-museum. Op 30 juni 1960 werd Belgisch-Congo onafhankelijk en kwam de Republiek Congo tot stand. Er werd uitgebreid gefeest en gevierd maar deze vreugde was van korte duur. Het land kwam in een diepe chaos en een spiraal van geweld terecht waardoor een gigantische stroom (Belgische) vluchtelingen op gang kwam. België kwam later met de Republiek Congo tot een akkoord inzake de schadeloosstelling van de Belgen die omwille van de gebeurtenissen rond de onafhankelijkheid hun spaargeld verloren of schade aan private eigendommen hadden geleden. In 1965 werd door België en Congo een internationaal orgaan opgericht dat het *Fonds belgo congolais d'Amortissement et de Gestion* heette en door de wet van 23 april 1965 gemachtigd was om leningen aan te gaan teneinde de schadeloosstelling te financieren. Verzoeken om schadeloosstelling werden onderzocht door bemiddelaars (doctors in de rechten) die aangewezen werden door de **Administratie van wederopbouw van schade Congo** en onder een Directeur-generaal werkten. Na onderzoek van de aanvraag werd d.m.v. een gemotiveerd voorstel een eventueel bedrag voor schadeloosstelling of een weigering aan de aanvrager meegedeeld. Indien men geen vrede met de beslissing van de bemiddelaar kon nemen, kon men bij de **Vergoedingscommissie** beroep aantekenen. Indien ook de beslissing van deze commissie geen soelaas bood, kon de aanvrager of de minister bevoegd voor wederopbouw een laatste maal beroep aantekenen bij de **Hoge Vergoedingscommissie**.

Het **Belgisch Documentair Bureau** verzamelde tijdens de Eerste Wereldoorlog o.a. over de kolonie informatie en documentatie ten dienste van de nationale en geallieerde propaganda. Naast heel wat documentatie (o.a. persknipsels) legde men ook informatiedossiers aan betreffende de economische toestand van de kolonie en koloniale persoonlijkheden.

Het **Ministerie van Ravitaillering** werd na de Tweede Wereldoorlog opgericht om de bevoorrading van het land in het kader van de wederopbouw in goede banen te leiden. Het bestand bevat stukken betreffende koloniale producten als palmolie, maïsmeel, koffie en cacao evenals stukken betreffende schepen die op Congo vaarden.

In 1884 loste de katholieke regering haar verkiezingsbelofte in en richtte een **Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare Werken** op. Het archief van dit departement bevat een dossier betreffende de Conferentie van Berlijn en het belang van de vrije handel.

3. Openbare instellingen

Vanaf de 19^e eeuw werden bepaalde taken onttrokken aan de centrale administratie en toevertrouwd aan openbare instellingen. Het liet het centrale niveau toe de verruiming van haar bevoegdheden te kanaliseren. Openbare instellingen staan onder het toezicht van de uitvoerende macht. Het **Nationaal Instituut voor Landbouwkunde in Belgisch-Congo** (NILCO) was een openbare instelling die onder toezicht stond van het Ministerie van Koloniën. Het NILCO-archiefbestand biedt een brede waaier aan onderzoeksmogelijkheden. Vooreerst is er het specifieke organisatorische en institutionele kader. Het NILCO kan immers beschouwd worden als één van de talrijke parastatalen of functioneel gedecentraliseerde instellingen uit de recente Belgische geschiedenis. Toch bekleedde deze instelling een unieke positie in het maatschappelijk bestel tijdens het koloniaal tijdperk tot 1962. Op enkele decennia tijd groeide ze in de jaren 1950 uit tot het vlaggenschip van het koloniaal overheidsapparaat in Belgisch-Congo en de gebieden Ruanda-Urundi. De uitbouw van de instelling was het resultaat van een door de hoogste geledingen van de maatschappij gestuurd koloniaal beleid waarbij het NILCO ongetwijfeld via wetenschap en vooruitgang de erfenis van Leopold diende uit te wissen. Het spreekt voor zich dat de onderzoeksthema's zich bij uitstek situeren op technisch-wetenschappelijk vlak. Onderzoekers inzake tropische landbouw vinden ongetwijfeld hun gading. Dit kan zowel gebeuren vanuit een geografische invalshoek waarbij de landbouw in bepaalde streek wordt belicht als vanuit een productgerichte benadering met aandacht voor bijvoorbeeld koffie- of oliepalmcultuur. De archieven bevatten bovendien de neerslag van het onderzoek naar de geofysische en ecologische omstandigheden waarin de tropische landbouw plaatsvond. Dit brengt ons bij de unieke reeks van klimatologische waarnemingen in Midden-Afrika waarvan de gegevens

OLIFANTEN BIJ ONTGINNINGSWERKEN OMSTREEKS 1930. DE INZET VAN DEZE DIEREN WERD GEEN SUCCES. [1930]. ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 9396.

voor bepaalde locaties opklimmen tot het begin van de 20ste eeuw. Andere openbare instellingen hebben een minder duidelijk band met de koloniale en/of mandataire geschiedenis. Zo zijn er de openbare instellingen die onder toezicht van het Ministerie van Financiën werkzaam waren, zoals de Nationale Bank, de Bankcommissie en de Commissie voor Bank-, Financien en Assurantiewezenen. Het archief van de **Nationale Bank** bevat briefwisseling met het Ministerie van Koloniën en enkele dossiers inzake de coördinatie en machtiging van disconto-operaties. In de archieven van de **Bankcommissie** en haar rechtsopvolger, de **Commissie voor Bank-, Financie- en Assurantiewezenen** getuigen enkele archiefbescheiden over de koloniale en mandataire periode. Het gaat om stukken betreffende financiële instellingen en ondernemingen die actief waren in de kolonie en de mandaatgebieden. Het **Nationaal Instituut voor Radio Omroep (NIR)**, was een openbare instelling die onder het Ministerie van Cultuur werkzaam was. In het archief van het NIR dat in het Algemeen Rijksarchief werd neergelegd, zijn stukken te vinden betreffende de Werelduitzendingen te Leopoldstad, BNRO Leopoldstad, de Wereldomroep, radio Belgisch-Congo en radio Leopoldstad. Ook interessant zijn de brieven van luisteraars die soms in Afrikaanse talen zijn opgesteld. Je kan er o.a. ook regieverslagen van Nederlandstalige radio-uitzendingen, transcripties van

het BNRO radionieuws en van het televisienieuws op microfilm in aantreffen. Onder het voormalige Ministerie van Verkeerswezen viel de openbare instelling de **Regie van Telegrafie en Telefonie** of RTT. Het archief van de RTT getuigt o.a. van de exploitatie van telegrafien en telefonen in Belgisch-Congo, de inrichting van telegrafische en draadloze communicatie tussen Belgisch-Congo, de metropool, de Verenigde Staten en Congo Brazzaville. Het **Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS)** deponeerde registers in het Algemeen Rijksarchief waarin we de migratie naar de Onafhankelijke Congostaat en Belgisch-Congo en de migratie vanuit Afrika naar België tussen 1884 en 1962 (en verder) kunnen volgen. Het **Belgisch Instituut voor Voorlichting en Documentatie (INBEL)** was de rechtsopvolger van het koloniale PR-orgaan Inforcongo. Toen België naar aanleiding van de Congolese onafhankelijkheid imagoschade opliep, werden Inforcongo en de Subcommissie voor de coördinatie van Belgische publiciteits- en propagandacampagnes in het buitenland omgedoopt tot Inbel. Het archief getuigt van deze omvorming. In het archief van de **Belgische Dienst voor Buitenlandse Handel (BDBH)** zijn vooral de processenverbaal van de vergaderingen van het directiecomité en de bestuursraad interessant voor de studie van de koloniale en mandataire geschiedenis. Men treft er stukken aan betreffende werkzaamheden, personeel

en financiën van de Afrikaanse afdeling, de Congolese markt en economie en propaganda voor Afrika. In het archief van het **Belgisch Instituut voor Normalisatie** (BIN) is informatie te vinden over leden die op het koloniale vlak actief waren zoals o.m. de Association des Intérêts Coloniaux Belges. Het archief zal in de komende jaren toegankelijk worden voor het publiek. In 1925 richtte Koning Albert I het **Nationaal Park Albert I** op in Belgisch-Congo. Het archief van het Nationaal Park wordt in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika te Tervuren bewaard maar ook in het Algemeen Rijksarchief wordt een deel van het archief bewaard. Het gaat o.a. om processen-verbaal van de vergaderingen van het Directiecomité, gebouwen, klimatologie, materiaal, wetenschappelijke observaties, organisatie, personeel en toerisme.

4. Buitenlandse overheidsarchieven

Op 5 mei 1934 werd in Duitsland het **Kolonialpolitische Amt** van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) opgericht. De dienst had als opdracht de inbeslagname van de voormalige Duitse kolonies voor te bereiden. Het had bovendien de taak de koloniale milieus voor de NSDAP te winnen. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog werd de dienst gereorganiseerd en uitgebreid met afdelingen in Parijs en Brussel. De Brusselse afdeling had als opdracht de documenten van het Ministerie van Koloniën te onderzoeken. In het archief van het Amt zijn stukken te vinden betreffende het dupliceren en vertalen van teksten betreffende Belgisch-Congo, rapporten en een inventaris van het archief dat na de afschaffing van het Amt op 17 februari 1943 aan de Gruppe XII Feind- und Jugendvermögen werd overgedragen.

Private archiefvormers

Naast archieven van centrale overheidsadministraties bewaart het Algemeen Rijksarchief ook archieven van private archiefvormers die een belangrijke maatschappelijke rol speelden doorheen de Belgische, koloniale en mandataire geschiedenis. Om het geheel overzichtelijk te houden worden deze private archiefvormers

naast personen en families in vier thema's opgedeeld: archiefvormers met een economisch, sociaal, politiek, cultureel/educatief/recreatief doel.

1. Ondernemingen en beroepsorganisaties

De ondernemingen waarvan de archieven in het Algemeen Rijksarchief worden bewaard, kunnen we in vier categorieën indelen. De bedrijven die actief waren in de mijnbouw en de bank- en verzekeringssector zijn het talrijkst. Daarnaast zijn ook de transport- en energiesector vertegenwoordigd.

In 1887 werd de *Compagnie pour le Commerce et l'Industrie du Congo* (CCCI) opgericht om de spoorweg tussen Matadi en Stanley-Pool aan te leggen. Wanneer de Brit Cecil Rhodes het toen nog onbekende Katanga in het vizier kreeg om de Britse Kaap tot Caïro droom te vervullen richtte de CCCI samen met een Engelse onderneming de *Compagnie du Katanga* op. Daarmee werd de economische ontsluiting van het mijnprovincie ingezet. De archieven van de CCCI en de *Compagnie du Katanga* bevatten naast beleidsdocumenten als notulen van vergadering ook briefwisseling, stukken betreffende de ondernemingen waarin men een participatie had, boekhoudkundige stukken, archieven van de personeelsdienst en van bestuurders. Het bevat ook archiefbescheiden betreffende de participatie in het *Comité Spécial du Katanga* (CSK), de expedities Delcommune, Stairs, Bia-Francqui en Levêque die de mijnprovincie in kaart brachten, de exploitatie en de financiële steun aan verenigingen. In 1906 richtte Leopold II met de steun van de GMB drie grote ondernemingen op: Forminière, UMHK en de BCK. Deze laatste stond in voor de financiering en aanleg van de spoorwegen in Katanga. Bij het uitvoeren van deze werkzaamheden stootte men op waardevolle grondstoffen als diamant. De onderneming was gemachtigd deze grondstoffen te exploiteren. In 1919 werd de *Compagnie du Bécéka* opgericht om de exploitatie van diamant bij de aanleg van spoorwegen door de BCK op zich te nemen. De archieven van de *Compagnie du Bécéka* worden in het Algemeen Rijksarchief bewaard. Zij getuigen o.a. over het beleid, beheer, geschiedenis en organisatie van de onderneming, het kapitaal, de eigendommen, het personeel,

VOORZITTER BLAISE VAN BÉCÉKA BIJ DE INHULDIGING VAN DE NIEUWE CENTRALE FABRIEK VAN BAKWANGA, 1959.
ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 5014.

de boekhouding, de uitoefening van de verscheidene activiteiten (prospectie, studie, exploitatie), de participatie in andere ondernemingen en de financiering van medische, sociale en religieuze initiatieven. De mijnbouwmaatschappij **UMHK** was een van de drie ondernemingen die in 1906 met steun van de GMB werd opgericht. Het archief van de onderneming bevat informatie betreffende het beheer en de werking van haar verschillende diensten en afdelingen zoals het Directiesecretariaat, de Afrikaanse diensten en administratie, personeel, het Psychologisch en pedagogisch centrum, het medisch departement, de diensten metaal en mijnen, het radiumdepartement en de geologische dienst. Deze laatste liet archieven na met betrekking tot prospecties en concessies. Het bestand bevat eveneens archieven betreffende het CSK. Andere mijnbouwbedrijven waarvan we archieven in het Rijksarchief aantreffen zijn de *Société Industrielle et Minière du Congo Oriental* (Congorient) en *Géomines*. Van deze ondernemingen worden in het Rijksarchief beleidsdocumenten en boekhoudkundige stukken bewaard.

Een tweede sector die, inzake koloniale en mandataire geschiedenis, goed vertegenwoordigd is, is het bank- en verzekeringswezen. Koning Leopold II vond op het

einde van de 19e en aan het begin van de 20e eeuw een partner in de **GMB**. De Belgische haute-finance sprong echter niet van bij het begin op de koloniale kar. De GMB speelde aanvankelijk een passieve rol en zou pas in 1906, met de oprichting van de drie grote ondernemingen, actief worden op de koloniale economische scène. Het zijn vooral de tweede en derde overdracht van het archief van de GMB waar sporen van hun koloniale activiteiten zijn te vinden. Het gaat telkens om archieven van de individuele bestuurders (o.m. mandaten, briefwisseling, beleid), verschillende diensten van de holding (o.m. beleid, financiën) en ondernemingen binnen de groep (o.m. oprichting, beheer, kapitaal, portefeuille). De koloniale koers van de GMB werd bepaald in het *Comité Intérieur Colonial* (CIC). Archief van en over het CIC treffen we aan in het archief van de CCCI, de Compagnie du Bécéka en de UMHK. De notulen van de vergaderingen van het comité worden eveneens in het Rijksarchief bewaard. Een andere grote financiële speler op de koloniale markt was de *Banque d'Outremer*. Deze financiële onderneming werd o.a. door de GMB, de *Banque de Bruxelles*, de *Banque Leon Lambert* en een drietal buitenlandse financiële groepen opgericht en had tot doel deel te nemen aan de oprichting, de overname of de ontwik-

keling van handels-, financiële, landbouw of industriële ondernemingen in het buitenland. Naast beleidsdocumenten zoals notulen van vergaderingen van de Raad van Bestuur, het Permanent comité en het College van Commissarissen treffen we in het archief van de *Banque d'Outremer* vooral stukken aan betreffende deze taak. De bank had een participatie in tal van koloniale ondernemingen. De *Société Agence Financière* (AGEFI) beheerde de aandelen van de *Banque d'Outremer*. Haar archieven worden ook in het Rijksarchief bewaard. De archieven van de *Banque de Bruxelles* en de *Banque Léon Lambert* bevatten eveneens stukken betreffende haar participatie in koloniale ondernemingen en de eigen koloniale activiteiten. De activiteiten van *Deutsche Bank* in Belgisch-Afrika beperkte zich niet enkel tot de medefinanciering van de oprichting van de *Banque d'Outremer*. De bank participeerde in nog een aantal andere koloniale ondernemingen die in Belgisch-Congo actief waren. Via de overname van de bank *Balser & Cie* kreeg men toegang tot de overzeese markten. Deze bank van Charles Balser was betrokken bij de oprichting van o.a. de *Société Coloniale Anversoise*, de *Compagnie du Lomami*, de *Banque d'Outremer*, de *Société anonyme belge pour le Commerce du Haut-Congo* en de *Banque du Congo belge*. Balser was eveneens voorzitter van het kleinere *Société Commerciale Belgo-Allemande du Congo*. Deze onderneming wilde actief zijn in zowel handel, landbouw, industrie, mijnbouw, financiële operaties als immobiliën in Belgisch-Congo, de naburige kolonies, België en het buitenland. In 1946 werd op initiatief van Minister van Koloniën Robert Godding een *Commission du Colonat* opgericht. Deze kwam tot de conclusie dat er in de kolonie plaats was voor kleine en middelgrote ondernemingen mits subsidiëring door de overheid. In 1947 werd de *Société de Crédit au Colonat*, de latere *Société de Crédit aux Classes Moyennes et à l'Industrie*, met geld van zowel de overheid als de private sector opgericht om de vorming van een middenklasse in de kolonie te stimuleren. Na amper zes jaar had bijna 1/3e van het Belgische kolonaat reeds een aanvraag ingediend. De meerderheid van de aanvragen betroffen landbouw- en industriële ondernemingen. Het archiefbestand bevat ook gegevens betreffende kredietaanvragen door autochtone ondernemers. In het archief

van verzekeraar *Union et Prévoyance Compagnie d'Assurance sur la Vie, contre les Accidents, l'Incendie et le Vol* zijn stukken te vinden betreffende verzekering van personen en zaken in Belgisch-Congo, Congolese verzekeringsraden en briefwisseling met tal van ondernemingen die in de kolonie en de mandaatgebieden actief waren.

Ook bedrijven die in de transport- en de energiesector actief waren, zoals de *Société Financière de Transport et d'Entreprises Industrielles* (Sofina), de *Société Anonyme de Production, de Transports et d'Echanges* (Saptec), de *Société de Traction et Electricité* (Tractionel) en Siemens-Schuckert, lieten in hun archieven sporen na betreffende het Belgische koloniale en mandataire verleden. Het gaat daarbij om stukken betreffende klanten en eigen filialen die in de kolonie actief waren, de participatie in koloniale ondernemingen, activiteiten in Afrika en de administratie aldaar.

In laatste instantie en in mindere mate bevatten de bedrijfsarchieven van de groep *Coppée*, de *Compagnie des Bronzes*, de *S.A. de l'Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles 1935*, *Steinhaus W. & Cie*, de *Société Anversoise Foncière et Industrielle* en *Collchimie-Congo* stukken betreffende het Belgische koloniale of mandataire verleden in Afrika.

Bedrijfsarchieven belichten vele aspecten van het koloniale en mandataire gegeven. Ze getuigen zowel over de beginperiode wanneer bevolking en land werden ontdekt en uitgebaat als over de Eerste Wereldoorlog, het interbellum, de Tweede Wereldoorlog en de Congolese onafhankelijkheid. Via de subsidiëring van medische en sociale werken informeren deze archieven ook over sociaal-economische en religieuze aangelegenheden.

2. Sociaal

Het **Rode Kruis Congo** (RKC) werd in 1924 als een afdeling van het Rode Kruis België opgericht. Het RKC vestigde zich in het noord-oosten van Belgisch-Congo in de Nepokostreek. Reeds in 1925 werd te Pawa het eerste dispensarium opgericht. Ook in Isiro, Babonde, Ibambi, Wamba en Viadana was men actief. Men

stichtte er hospitalen, scholen voor (autochtone) medische hulpverleners en materniteiten. In het archief van het RKC treffen we stukken aan betreffende het beleid, de boekhouding, het personeel en de *Fondation Reine Elisabeth pour l'Assistance Médicale aux Indigènes du Congo Belge* (Foreami). Daarnaast is er ook algemene briefwisseling en foto's van o.m. leproserieën, zieken, de jongerenafdeling, evenementen en centra. Een deel van het archief van het **Rode Kruis België** getuigt over de repatriëring van kolonials uit Congo na de onafhankelijkheid in 1960. Het RKC streed tegen o.a. malaria, slaapziekte en lepra. Om de strijd tegen deze laatste krachtadiger te kunnen voeren, zag in 1939 de **Stichting Pater Damiaan voor de strijd tegen melaatsheid** (Foperda) het licht. Deze instelling van openbaar nut werd opgericht met als doel melaatsheid in Belgisch-Congo, Ruanda en Urundi te bestrijden en het lot van melaatsen te verbeteren. Het archief van de Stichting dat in het Algemeen Rijksarchief wordt bewaard, getuigt van haar oprichting, bestuur, financiën en taakuitvoering. In dat laatste geval gaat het voornamelijk om de bouw en het beheer van leproserieën. Op 21 juli 1925 werd een overeenkomst gesloten tussen de Minister van Post, Telegrafie en Telefonie en een aantal liefdadigheidswerken die door de Minister werden aangeduid. Deze organisaties groepeerden zich in de **Groepering van instellingen die recht hebben op de opbrengst van liefdadigheidstelegrammen**. Deze organisatie was, zoals blijkt uit haar archief, ook actief in Belgisch-Congo. De archieven van de **Gezinsbond** lichten ook een stuk van de koloniale sluier. Het gaat daarbij om stukken betreffende het *Comité métropolitain congolais*, het *Comité africain*, de *commission congolaise*, de voorbereiding van de reis naar Congo en een congres te Leopoldstad. In het archief van de in 1863 opgerichte **Algemene Belgische Geneesherenbond** zijn stukken betreffende de *Association belge des médecins coloniaux*, de *Union des médecins coloniaux et maritimes* en koloniale geneeskunde te vinden.

3. Educatie en recreatie

Het **Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut** (KBKI) werd door het Koninklijk Besluit van 4 september 1928 opgericht en had als doelstellingen propaganda te voeren

FOTO OEUVRÉS DE PROTECTION DE L'ENFANCE INDIGÈNE TE BAKWANGA, [1950-1959].
ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 4995.

in het hoger onderwijs, wetenschappelijke studies te maken betreffende de kolonisatie en een band te werkstellen met instellingen die zich eveneens op de studie van het kolonialisme toelegden. In het Rijksarchief worden stukken betreffende de oprichting, leden, briefwisseling, jaarverslagen, onuitgegeven manuscripten, missies, tentoonstellingen, musea en subsidies van het KBKI bewaard.

Sinds 2009 wordt het archief van de **Koninklijke Belgische Voetbalbond** (KBVB) in het Rijksarchief bewaard. Voetbal deed haar intrede in Congo aan het begin van de 20e eeuw. De sport was erg populair en talrijke Congolese clubs werden opgericht. In Elisabethstad werd de *Union des Fédérations et Associations Sportives Indigènes* opgericht en bouwde men het Leopold II-stadion. In Leopoldstad werd dan weer de *Association Royale Sportive Congolaise* (ARSC) door Raphael de la Kéthulle opgericht. Men bouwde er het Koningin Astridstadion dat in 1937 werd ingehuldigd. In 1930 werd de ARSC door de KBVB erkend. In 1948 vroeg de KBVB de ARSC alle federaties van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi te verenigen. In de jaren 1950 speelden geregeld Belgische clubs op Congolese bodem. In 1956 werd een groep Congolese talenten naar België gehaald om het tegen Belgische clubs op te nemen. Een groot succes was dat voor de Congole-

FOTO VAN EEN INTERRACIALE VOETBALMATCH, [1950-1959]. ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 4994.

zen niet. De eerste Congolese speler in een Belgische club was Mokuna die bij AA Gent werd binnengehaald. Ook bij Sporting Lokeren, van dewelke haar voorzitter ingenieur was te Katanga, konden Congolese spelers aan de slag. Het archief van de KBVB bevat voornamelijk stukken betreffende Congolese spelers in Congo en België, de ARSC, het *Centre Congolais de Formation et d'Entrainement*, trainerscholen en foto's van sport- en voetbalwedstrijden in Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi.

4. Politiek

Archieven van ministeriële kabinetten worden in België, behalve voor het Waals gewest, door sommigen een privaat statuut toegedicht. Wanneer een regeerperiode wordt beëindigd, beslist de ontslagnemende minister waar zijn kabinetsarchieven terecht zullen komen. In het Rijksarchief worden een aantal van deze archieven bewaard, waaronder de **kabinetsarchieven van de Ministers van Economische Zaken** Albert Coppé, Albert De Smaele, Albert Devèze, Henri Liebaert, Jean Duvieusart en Jules Delruelle. In hun archieven treffen we stukken aan betreffende de handel in koloniale producten, prijsregulatie, handelsverdragen en de relatie met het Ministerie van Koloniën tussen 1943 en 1951.

5. Personen en families

In het Algemeen Rijksarchief worden meer dan veertig archieven bewaard van personen en families die een al dan niet actieve rol hebben gespeeld in de koloniale en mandataire geschiedenis. Een grote meerderheid van deze personen waren ambtenaar, diplomaat, senator, kamerlid, minister van Buitenlandse Zaken of Koloniën. Bijna de helft van de persoonsarchieven is afkomstig van staatsmannen die werkzaam waren in de entourage van koning Leopold II. Zo was **Hubert Droogmans** secretaris-generaal van het departement Financiën van de Onafhankelijke Congostaat. Daarnaast was Droogmans voorzitter van het CSK. Hij was in het bijzonder geïnteresseerd in volksgezondheid en landbouw. Zo was hij lid van de Foreami en werd een experimentele boerderij in Katanga naar hem genoemd. In zijn archief treffen we dan ook stukken aan betreffende al deze functies en ontwikkelingen. **Edmond van Eetvelde** was een van de vertrouwelingen van koning Leopold II. Hij werd reeds in 1885 aangesteld als administrateur-generaal van het departement Buitenlandse Zaken van de Onafhankelijke Congostaat en bouwde met Van Neuss en Strauch de Congolese administratie uit. De Vorst benoemde van Eetvelde later tot staatssecretaris waardoor hij net onder de Vorst maar boven de secretarissen-generaal van de afzon-

derlijke departementen kwam te staan. In zijn archief vinden we voornamelijk briefwisseling en dossiers betreffende het beheer van de Onafhankelijke Congostaat en haar buitenlandse betrekkingen. De briefwisseling van **Maximilien Strauch** met koning Leopold II is in het Algemeen Rijksarchief op microfilm raadpleegbaar. Deze correspondentie laat toe de aanloop naar en de stichting van de Onafhankelijke Congostaat te bestuderen. **Emile Francqui** speelde een belangrijke rol in de verdere exploratie en uiteindelijke exploitatie van het Congoese grondgebied. Verder getuigen de archieven van **Léon van der Elst**, **Emile Banning**, **Jules Van Den Heuvel**, **Hippolyte d'Ursel**, **Jules-Joseph d'Anethan**, **François Schollaert**, **Joris Helleputte**, **Emile de Borchgrave**, **Charles Balser**, **Georges Montefiore Levy** en **Carl Van Overstraeten** over de buitenlandse betrekkingen, de anti- en pro-Congocampagnes de exploratie en de exploitatie van de Onafhankelijke Congostaat.

Daarnaast vinden we in de archieven van **Louis Arendt**, **Jules Le Jeune**, **Louis de Sadeleer**, **Henry Carton de Wiart**, **Charles de Broqueville**, **Hippolyte d'Ursel**, **François Schollaert**, **Joris Helleputte** en **Emile de Borchgrave** stukken betreffende de overname van de Onafhankelijke Congostaat door de Belgische overheid. Een aantal archieven, zoals deze van **Henri Velge**, **Oscar Plisnier**, **Pierre Orts**, **Marcel-Henri Jaspar**, **Henri Jaspar**,

Charles de Broqueville, **Jules Renkin**, **Octave Louwers**, **Robert Reisdorff**, **Léon Hennebicq**, **Théodore Heyse** en **Pierre Ryckmans**, getuigen over de werking van het Ministerie van Koloniën, de uitbouw van de koloniale administratie, het beheer van de Belgische kolonie, haar economie en financiën, het buitenlands beleid, onderwijs, landbouw, volksgezondheid, communicatie, infrastructuur, missies en sociale vraagstukken in Belgisch-Congo.

Pierre Ryckmans begon zijn Afrikaanse carrière tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tijdens en na de oorlog was hij werkzaam in de mandaatgebieden Ruanda en Urundi. Tussen 1934 en 1946 was hij Gouverneur-Generaal van Belgisch-Congo. Het archief Ryckmans is dan ook een zeer rijke bron betreffende talloze aspecten van het koloniale leven. Beide wereldoorlogen, de koloniale economie, sociale vraagstukken, relaties met de missies, de komst van het universitaire onderwijs in de kolonie, de buitenlandse betrekkingen etc. komen er allen in aan bod.

De Eerste Wereldoorlog in Belgisch-Congo wordt geïllustreerd in het archief van **Charles de Broqueville**, **Léon Hennebicq**, **Pierre Ryckmans** en **Evans Deglain**. Stukken betreffende de toewijzing van de gebieden Ruanda en Urundi onder Belgisch mandaat door de Volkenbond treffen we aan in het archief van diplomaat

FOTO VAN 'ÉVOLUÉ-WERKNEMERS' VAN BÉCÉKA AAN DE BELGISCHE KUST, 1959. ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 5010.

FOTO VAN VIER SPOORWEGARBEIDERS EN ÉÉN OPZICHTER, Z.D. ARA, ARCHIEF HUBERT DROOGMANS, NR. 268.

Pierre Orts en **Pierre Ryckmans**. De Tweede Wereldoorlog komt dan weer aan bod in de archieven van **Oscar Plisnier**, **Marcel-Henri Jaspar**, **Robert Reisdorff** en **Pierre Ryckmans**.

De gebeurtenissen in de aanloop naar, tijdens en na de Congolese onafhankelijkheid vinden we eveneens terug in een aantal private archieven. **Jean Jadot** was hoofdaalmoezenier van de Openbare Weermacht. Hij correspondeerde met andere aalmoezeniers en belangrijke figuren uit het koloniale bedrijfsleven tijdens de woeelige periode voor, tijdens en na de onafhankelijkheid. **Pierre Wigny**, Minister van Buitenlandse Zaken ten tijde van de onafhankelijkheid, schreef zijn mémoires over het Belgische Afrikabeleid en de gebeurtenissen in Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi tussen januari 1959 en het aftreden van de regering Eyskens in 1961. **Ernest Glinne** was een socialist die zichzelf tot de Renardisten rekende. In zijn archief vinden we stukken betreffende de vakbonden in de kolonie, het koloniale programma

van de Belgische Socialistische Partij (BSP), de Congolese politieke partijen en politici en de gebeurtenissen rond de Congolese onafhankelijkheid. De Ronde Tafel Conferentie te Brussel wordt geïllustreerd in het archief van **Luc Somerhausen**. **Harold d'Aspremont Lynden** speelde een belangrijke rol in de gebeurtenissen rond, tijdens maar vooral na de onafhankelijkheid. Hij leidde de Technische Missie en speelde een rol in de Katangese onafhankelijkheid en de moord op de Congolese premier Patrice Lumumba. **Fernand Vanlangenhove** verdedigde samen met Pierre Ryckmans de 'Belgische These' en daarmee ook het Belgische kolonialisme bij de Verenigde Naties. Hij liet zich daarnaast in met de studie van dekolonisatie en anti-kolonialisme.

Vele van deze persoonsarchieven bevatten stukken betreffende de koloniale economie en bedrijven die er actief waren. In de kolonie bestond een gemengde economie waarbij de staat en de private ondernemingen verstrengeld waren op vele vlakken.

Niet enkel de *decision makers* maar ook werknemers of toeristen lieten archieven na. Zo vertrok **Carl van Overstraeten** in 1905 als werknemer van de *Compagnie du Lomami* naar de Onafhankelijke Congostaat. Hij hield gedurende de eerste maanden van zijn reis en verblijf een dagboek bij. Dat deed ook gravin **de Renesse-Breidbach** een halve eeuw later wanneer zij door Congo reisde. Ingenieur **Hippolyte Van de Winckel** liet enkele foto's na van de plaatselijke bevolking, fabrieken en gebouwen in Belgisch-Congo. **Hector Florent Joseph Deleval** begon zijn koloniale carrière in het Congo van Leopold II bij de Openbare Weermacht. Zijn archief getuigt niet enkel van zijn militaire carrière, maar ook over de zaken die een Westers individu in de kolonie opvielen of boeiden zoals de autochtone bevolking, haar samenlevingsstructuren, het dagelijkse leven, kunst, etnologie, rituelen en Kimbanguïsme. Hij liet ook een reisdagboek en vele persoonlijke nota's na. Een bijzonder persoonsarchief is dat van kardinaal **Jozef Cardijn**. Hij was stichter van de Katholieke Arbeiders Jeugd (KAJ) ook wel *kajotters* genaamd. In zijn archief dat in het Rijksarchief wordt bewaard, vinden we stukken betreffende de KAJ-afdeling Belgisch-Congo en zijn betrekkingen met Belgisch-Congo en de Republiek Congo als internationale proost van de KAJ. Het archief bevat ook foto's en films.

Verzamelingen

Tot slot worden er in het Algemeen Rijksarchief verzamelingen bewaard waarin stukken betreffende de koloniale en de mandataire geschiedenis te vinden zijn. Zo bevinden er zich in de verzameling *gegraveerde kaarten en gedrukte kaarten en plattegronden* enkele kaarten betreffende de Onafhankelijke Congostaat, Belgisch-Congo en de mandaatgebieden Ruanda en Urundi. Ook in de **kaartenverzamelingen** van de **families d'Ursel en d'Arenberg** zijn enkele kaarten betreffende Afrika en Congo aanwezig. De verzameling **topografisch-historische atlas** herbergt postkaarten en foto's betreffende onder andere de autochtone bevolking, gebouwen, bedrijven, infrastructuur, fauna, flora, belangrijke personaliteiten en de missies. Een aantal archiefbestanden is enkel op microfilm raadpleegbaar omwille van de kwetsbaarheid of waarde van het archief. De **microfilmcollectie** bevat daarnaast ook microfilms van archieven die in andere (archieff)instellingen worden bewaard zoals de briefwisseling tussen Maximilien Strauch en koning Leopold II, het archief Alfred Detail en enkele stukken betreffende Belgisch-Congo die zich in Potsdam bevinden. In de verzameling **Documenten met betrekking tot de Belgische overzeese expansie** is archief van Strauch, Droogmans, van Eetvelde en Somerhausen te vinden.

FOTO VAN EEN AUTOCHTOON DORP, [1909]. ARA, ARCHIEF HUBERT DROOGMANS, NR. 252.

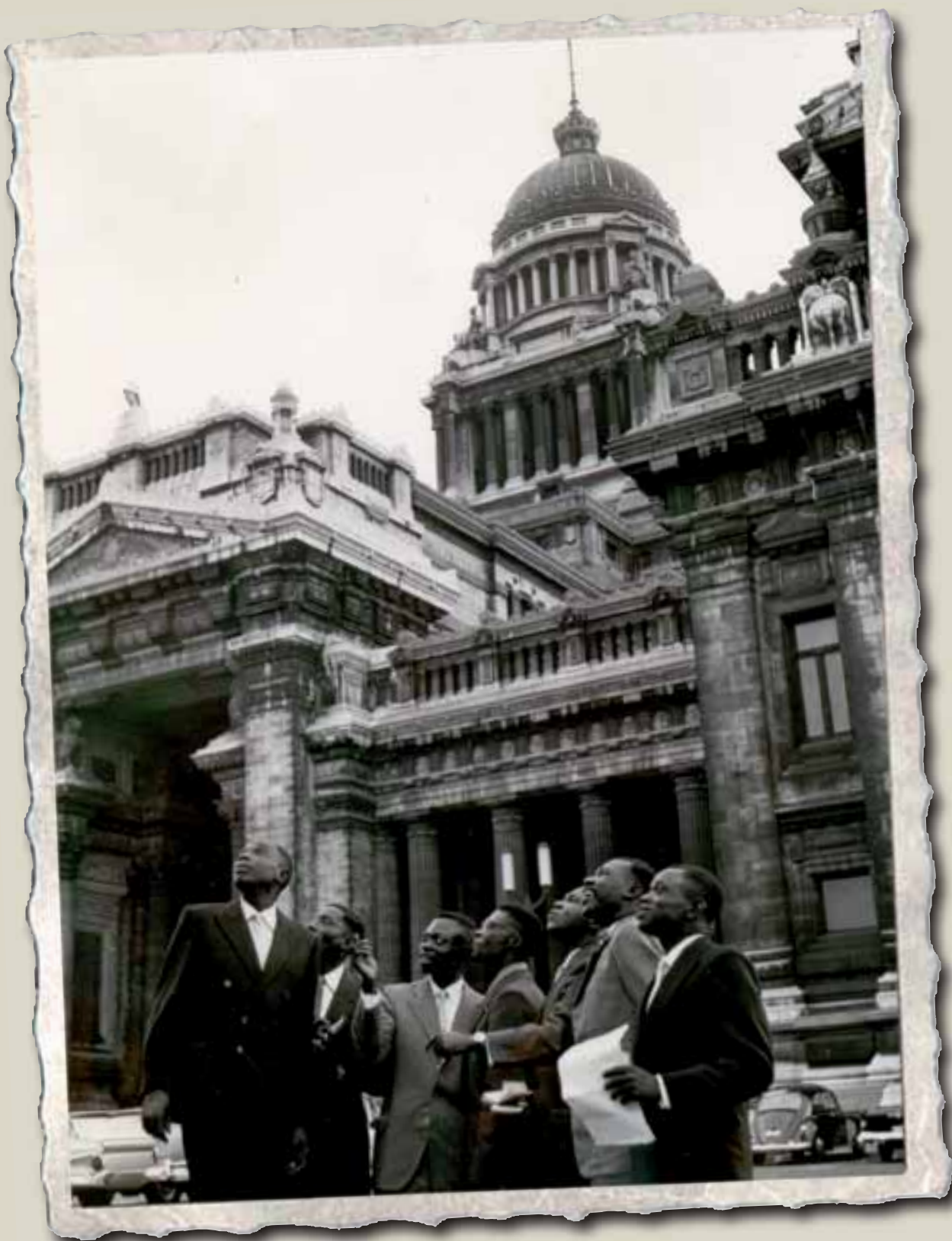

FOTO VAN 'ÉVOLUÉ-WERKNEMERS' VAN BÉCÉKA, OP BEZOEK IN BRUSSEL, 1959.
ARA, ARCHIEF SIBÉKA, NR. 5010.

LEESWIJZER

Gidsen, overzichten, biografieën en bibliografieën

CARNEL S., COPPIETERS G., PIRLOT V., PLISNIER F., o.l.v. YANTE J.-M. en TALLIER P.-A., Guide des organismes d'intérêt public en Belgique. Gids van de instellingen van openbaar nut in België, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2008.

CORMAN A., Annuaire des Missions Catholiques au Congo Belge, Brussel, L'Édition Universelle S.A., 1935.

D'HOORE M., Archives de particuliers relatives à l'histoire de la Belgique contemporaine (de 1830 à nos jours), Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1998.

HEYSE Th., Bibliographie du Congo belge et du Ruanda-Urundi (1939-1951). Documentation générale: bibliographies et centres d'études. Expositions - Presse et propagande. Répertoire suivi d'un complément à la "politique indigène", période antérieure à 1940, Brussel, G. Van Campenhout, 1952.

Institut Royal Colonial Belge/Koninklijk Belgische Koloniaal Instituut, Biographie coloniale belge. Belgische koloniale biografie, Brussel, IRCB/KBKI, 1948-1968.

LORIAUX F., MORIMONT F. o.l.v. VELLUT J.-L., Bibliographie historique du Zaïre à l'époque coloniale (1880-1960). Travaux publiés en 1960-1996, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Louvain-la-Neuve, Tervuren, 1996.

TALLIER P.-A., BOIJEN R., België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen - Stand van het onderzoek. Acta van het colloquium van 8 en 9 november 2001, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002.

VANDEN BOSCH H., AMARA M., D'HOOGHE V., Archievenoverzicht betreffende de Eerste Wereldoorlog in België, Studies over de Eerste Wereldoorlog 17, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010.

VAN GRIEKEN E., VAN GRIEKEN-TAVERNIERS M., Les archives inventoriées au Ministère des Colonies, Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen, Klasse der morele en politieke wetenschappen, Verhandelingen, nieuwe reeks In-8°, VI, Brussel, 1958.

VAN SCHUYLENBERGH P., MARECHAL P., La mémoire des Belges en Afrique centrale: Inventaire des archives historiques privées du Musée royal de l'Afrique centrale de 1858 à nos jours, Tervuren, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 1997.

Literatuur

BUELENS F., Congo 1885-1960. Een financieel-economische geschiedenis, Berchem, EPO, 2007.

CEUPPENS B., Congo made in Flanders? Koloniale Vlaamse visies op 'blank' en 'zwart' in Belgisch Congo, Gent, Academia Press, 2003.

CEUPPENS B., Onze Congo? Congolezen over de kolonisatie, Leuven, Davidsfonds, 2003.

CLEMENT P., "Het bezoek van Koning Albert I aan Belgisch-Congo, 1928. Tussen propaganda en realiteit", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXVII 1-2, Gent, Stichting Jan Dhondt, 2007, p. 175-221.

CORNET A., Action sanitaire et contrôle social au Ruanda (1920-1940). Femmes, missions et politiques de santé, Louvain-la-Neuve, UCL, 2005.

COUTTENIER M., Congo tentoongesteld: een geschiedenis van de Belgische antropologie en het Museum van Tervuren (1882-1925), Leuven, Voorburg, Acco, 2005.

DE BRUYN O., Histoires de diamants: la Société minière du Bécéka au Congo, Brussel, Racine, 2006.

DE WITTE L., De moord op Lumumba, Kessel-Lo, Van Halewyck, 1999.

DIBWE DIA MWEMBU D., JEWSIEWICKI B., "De la surpolitisation à l'antipolitique, quelques remarques en marge de l'histoire du mouvement ouvrier à l'Union minière du Haut-Katanga (UMHK) et à la Gécamines, 1920-1996", in: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 185-200.

DRACHOUSSOFF V., FOCAN A., HECQ J., Le développement rural en Afrique centrale. 1908-1960/1962. Synthèse et réflexions, Brussel, Stichting Koning Boudewijn, 1992.

DRIESMANS I., "L'évolution de l'économie marchande des paysans africains de Lisala (Congo belge) et d'Haut-Ogooué (Moyen-Congo) pendant la crise des années trente", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXII 3-4, Gent, Stichting Jan Dhondt, 2002, p. 459-496.

DUJARDIN C., "Gender: een beloftevolle invalshoek voor de studie van missie en zending", in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 12/4, 2003, p. 275-310.

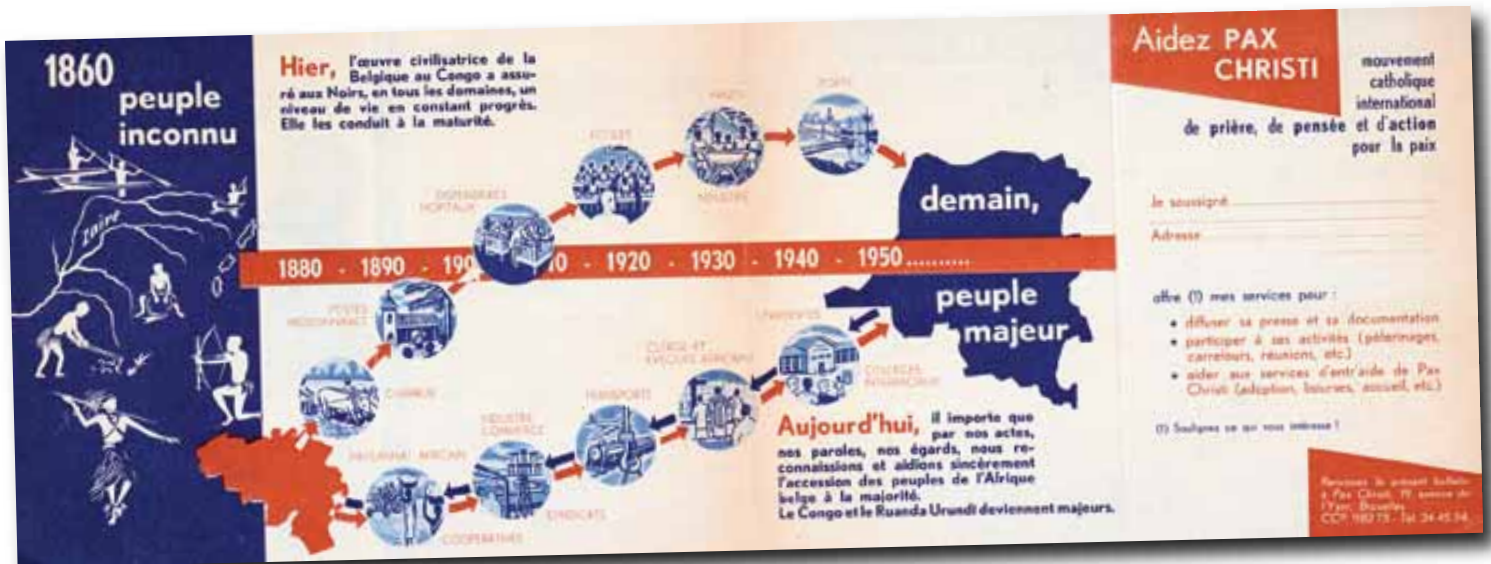
ETAMBALA Z., "Arbeidersopstanden en het ontstaan van in-landse syndicaten: de houding van de Katholieke Kerk, (1940-1947)", in: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 67-112.

ETAMBALA Z., *De teloorgang van een modelkolonie. Belgisch-Congo (1958-1960)*, Leuven, Voorburg, Acco, 2008.

GOVAERTS B., "Wilfried Borms in Belgisch-Congo. Een eenmansgevest voor het Nederlands in de kolonie?", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 66/1, Antwerpen, 2007, p. 6-33.

JACQUIJ P., LIERNEUX P., PEETERS N., *Lisolo na bisu 1885-1960. "Onze geschiedenis". De Congoese soldaat van de Openbare Weermacht*, Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, 2010.

JEURISSEN L., "Les ambitions du colonialisme belge pour la "race mulâtre" (1918-1940)", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXII 3-4, Gent, Stichting Jan Dhondt, 2002, p. 497-535.

BROCHURE PAX-CHRISTI, [1950]. ARA, ARCHIEF PIERRE RYCKMANS, NR. 100/3.

FRANCOIS W., "Een tropische storm in katholiek België. De controverse rond de plaats van de katholieke missies in Congo Vrijstaat (1905-1906)", in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 10/2, Leuven, 2001, p. 136-159.

GOVAERTS B., "De universiteit van Elisabethstad (1956-1960). Arena van het laatste Vlaamse gevecht in Belgisch-Congo", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 69/2, Antwerpen, 2010, p. 107-146.

GOVAERTS B., "De zaak van Rechter Grootaert en de strijd om het Nederlands in Belgisch-Congo. Een symbooldossier uit de jaren vijftig", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 67/1, Antwerpen, 2008, p. 7-46.

JOYE P., LEWIN R., *Les trusts au Congo*, Brussel, Société populaire d'éditions, 1961.

KETS E., *Kuifje en Tintin kibbelen in Afrika. De Belgische taalstrijd in Congo, Rwanda en Burundi*, Leuven, Acco, 2009.

KINDT A., "Rwagasore, Uprona en de dekolonisatie van Burundi (1958-1962)", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXII 3-4, Gent, Stichting Jan Dhondt, 2002, p. 419-457.

KITA MASANDI P., "De meisjesopvoeding in Belgisch Congo", in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 12, Leuven, 2003, p. 375-407.

LAGAE J., "Colonial encounters and conflicting memories: shared colonial heritage in the former Belgian Congo", in: *The journal of architecture*, Londen, Royal Institute of British architects, 2004, p. 173-197.

LAGAE J., "Het architecturale erfgoed in een voormalige kolonie: enkele notities", in: *Congo en België, kunst en architectuur in de kolonie, themanummer Openbaar kunstbezit in Vlaanderen*, Antwerpen, OKV, 2010, p. 24-33.

LAURO A., *Coloniaux, ménagères et prostituées au Congo belge (1885-1930)*, Loverval, Éditions Labor, 2005.

MANTELS R., *Geleerd in de tropen. Leuven, Congo & de wetenschap, 1885-1960*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2007.

MOELLER A., "Les finances publiques du Congo belge et du Ruanda-Urundi", in: *Les Nouvelles. Droit colonial, Tome III*, Brussel, 1938, p. 363-373bis.

NDAYWEL E NZIEM I., *Nouvelle histoire du Congo: des origines à la République Démocratique*, Brussel, Le cri, Kinshasa – Gombe, Afrique éditions, 2009.

NEWMAN J.L., *Stanley. Ontdekkingsreiziger in Afrika*, Tielt, Lannoo, 2006.

PLISNIER O., "Le contrôle de l'exécution des budgets du Congo belge", in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, Brussel, 1913, p. 41-128.

RONIN V., "Les Russes au Congo belge", in: *Culturen in contact. Russen in België (1800-2005). Contactforum 23 november 2005*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2006, p. 89-104.

SINGIZA D., *La famine Ruzagayura (Rwanda, 1943-1944): causes, conséquences et réactions des autorités*, Luik, Université de Liège (Onuitgegeven masterscriptie), 2011.

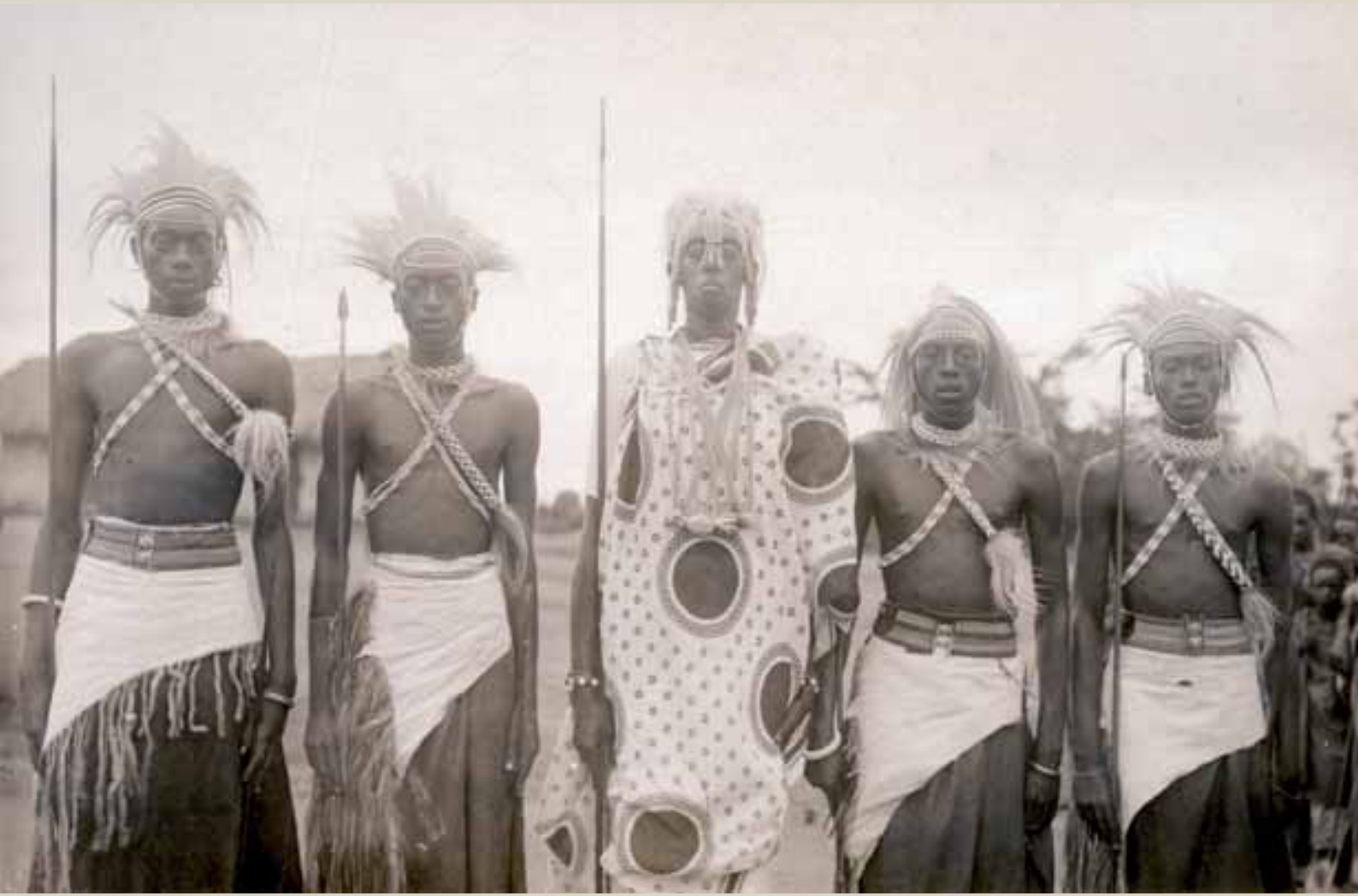
STENGERS J., *Congo, mythes et réalités: 100 ans d'histoire*, Gembloux, Duculot, 1989.

STENGERS J., *La fondation de l'état indépendant du Congo, L'histoire aujourd'hui: nouveaux objets, nouvelles méthodes*, Luik, Université de Liège. Faculté de philosophie et lettres. Faculté ouverte, vol. B 26, 1985.

FOTO VAN DE ONTGINNING VAN EEN MIJN TE KATANGA, 1909. ARA, ARCHIEF HUBERT DROOGMANS, NR. 238.

- STENGERS J., JANSSENS G., Nieuw licht op Léopold I & Léopold II: het archief Goffinet, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1997.
- STENGERS J., Note sur trois aspects de l'exercice des pouvoirs au Congo belge (1908-1960), Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1961.
- STENGERS J., Belgique et Congo: l'Elaboration de la Charte Coloniale, La renaissance du livre, Brussel, 1963.
- TILMAN S., "Le scoutisme au Congo belge (1922-1960): une école de l'élite pour les indigènes", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVIII 3-4, Gent, Stichting Jan Dhondt, 1998, p. 363-404.
- VANDERLINDEN J., Pierre Ryckmans 1891-1959: coloniser dans l'honneur, Brussel, De Boeck université, 1994.
- VANDEWEYER L., "Paternalisme versus ontvoogding. Een katholiek emancipatieproject voor de Belgische kolonie Kongo (1955-1960)", in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 3/3, 1994, p. 252-271.
- VAN NIEUWENHUYSE K., Tussen buit en baat. Congo in het interbellum, Leuven, Den Haag, Acco, 2009.
- VAN REYBROUCK D., Congo, een geschiedenis, Amsterdam, De Bezige bij, 2010.
- VAN SCHUYLENBERGH P., ETAMBALA M., Patrimoine d'Afrique centrale. Archives films Congo, Rwanda, Burundi, 1912-1960, Tervuren, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 2010.
- VAN SCHUYLENBERGH P., *Les parcs nationaux du Congo belge*, in: VELLUT J.-L., La mémoire du Congo. Le temps colonial, Tervuren/Gent, KMMA/Editions Snoeck, 2005, p. 155-158.
- VANTHEMSCHE G., "Radioscopie van een kolonie: Belgisch-Congo 1908-1960", in: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 9-30.
- VANTHEMSCHE G., "De Belgische socialisten en Congo 1895-1960", *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 31-66.
- VANTHEMSCHE G., *Comment la Société Générale gérait-elle son "empire économique" au Congo belge? L'action du Comité Intérieur Colonial pendant les années 1930*, in: JAUMAIN S., BERTRAMS K., Patrons, gens d'affaires et banquiers: hommages à Ginette Kurgan-van Hentenryk, Brussel, Le livre Timperman, 2004.
- VANTHEMSCHE G., Le Congo belge pendant la Première Guerre mondiale: les rapports du ministre des Colonies Jules Renkin au roi Albert Ier, 1914-1918, Brussel, Koninklijke Academie van België. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2009.
- VANTHEMSCHE G., Congo. De impact van de kolonie op België, Tielt, Lannoo, 2007.
- VANTHEMSCHE G., La Sabena. L'aviation commerciale belge 1923-2001. Des origines au crash, Brussel, De Boeck université, 2002.
- VELLUT J.-L., Het geheugen van Congo, de koloniale tijd, Tervuren/Gent, KMMA/Uitgeverij Snoeck, 2005.
- VELLUT J.-L., Simon Kimbangu, 1921. De la prédication à la deportation. Les sources, Vol. 1, Fonds missionnaires protestants (1), Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 2005.
- VERHAEGEN B., "Communisme et anticommunisme au Congo (1920-1960)", in: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 113-127.
- VIANE V., VAN REYBROUCK D., CEUPPENS B., Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009.
- VIJGEN I., "Kerk en overheid overzee. Bondgenoten tegen wil en dank in de mandaatgebieden Ruanda-Urundi in de context van een bestuurswissel, 1916-1932", in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, 16/1, Leuven, 2007, p. 51-70.
- VIJGEN I., "Alfred Marzorati. Portret van een koloniaal ambtenaar-hoogleraar met visie", in: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 1999/2, Gent, 1999, p. 233-247.
- VIJGEN I., Tussen mandaat en kolonie: Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932), Leuven, Voorburg, Acco, 2005.

MWAMI YUHI MUSINGA VAN RUANDA MET VIER DANSERS. ARA, ARCHIEF INEAC, NR. 9399A.

Archievenoverzicht

Publiekrechtelijke archiefvormers

Naam archiefbestand	Inventaris	Plaats bewaring
Administratie der Pensioenen	-	ARA1
Administratie van de begroting en de controle op de uitgaven	I490	ARA1
Administratie van wederopbouw van schade Congo	I399; I396	ARA2
Algemeen Bestuur van de Nijverheid	-	ARA1
Algemeen Secretariaat van het Ministerie van Financiën (Algemeen)	-	ARA1
Algemeen Secretariaat van het Ministerie van Financiën (Dossiers Congo)	In bewerking	ARA 1
Algemene Commissaris van de Belgische overheid te Londen	T567	ARA1
Algemene Diensten van het Ministerie van Economische Zaken	-	ARA1
Bankcommissie	In bewerking	ARA1
Belgisch Documentair Bureau	T179; T180	ARA1
Belgische Dienst voor Beheer en Liquidatie	I411	ARA1
Belgische Dienst voor Buitenlandse Handel	-	ARA1
Belgisch Instituut voor Normalisatie	-	ARA1
Belgisch Instituut voor Voorlichting en Documentatie	I405	ARA1
Bestuur der Gebouwen	I495	ARA1
Bestuur Hoger Onderwijs	T038	ARA1
Bestuur van het Zeewezen	I215; In bewerking	ARA1
Centrale Dienst voor Contingenten en Vergunningen	-	ARA1
Commissie voor Bank-, Financie- en Assurantiewezen	-	ARA1
Diamantcentrale	I407	ARA1
Dienst Sekwester van het Ministerie van Financiën na de Eerste Wereldoorlog	I484	ARA1
Economische akkoorden	-	ARA1
Economische Raad La Haye	T565	ARA1
Grenspolitie	In bewerking	ARA1
Hoog Comité voor Toezicht	-	ARA1
Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid	-	ARA1
Interministeriële Economische Commissie en Prioriteitencomité	I348	ARA1
Kamer van Volksvertegenwoordigers	-	ARA1

Kolonialpolitische Amt	In bewerking	ARA1
Ministerieel Comité voor Verdediging	I316	ARA1
Ministerie van Financiën. Registratie en Domeinen.		
Belasting op het kapitaal	In bewerking	ARA1
Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare Werken	-	ARA1
Ministerie van Ravitaillering	-	ARA1
Ministerraad	I252/01-04; I253; T421	ARA1
Nationaal Instituut voor de Statistiek	-	ARA1
Nationaal Instituut voor Landbouwkunde in Belgisch-Congo	In bewerking	ARA1
Nationaal Instituut voor Radio Omroep.		
Instituut van de Nederlandse Uitzendingen	I503	ARA1
Nationaal Instituut voor Radio Omroep.		
Instituut van Gemeenschappelijke Diensten	I500	ARA1
Nationaal Park Albert I	In bewerking	ARA1
Nationale Bank	I421; I422	ARA1
Naturalisatie	-	ARA1
Onderzoekscomité La Haye	T564	ARA1
POD Wetenschapsbeleid	I499	ARA1
Regie van Telegrafie en Telefonie	In bewerking	ARA1
Rekenhof	In bewerking	ARA1
Requette Carl (vereffenaar Belgisch Commissariaat voor repatriëring)	I442	ARA1
Staatsveiligheid	-	ARA1
Vast Wervingssecretariaat	-	ARA1
Vergoedingscommissie en Hoge Vergoedingscommissie	I397	ARA2
Voorlopige administratie voor de financiële aangelegenheden van Congo, Ruanda en Urundi	In bewerking	ARA1
Vreemdelingenpolitie	I160; I417; In bewerking; -	ARA1
Wereldtentoonstellingen	T182	ARA1
Wereldtentoonstelling New York	-	ARA1

Privaatrechtelijke archiefvormers

Naam archiefbestand	Inventaris	Plaats bewaring
Algemene Belgische Geneesherenbond	I209	ARA1
Arendt Louis	A21	ARA1
Balser Charles	I305	ARA1
Balser et Compagnie (sekwester)	I305	ARA2
Banning Emile	T028	ARA1
Banque de Bruxelles (ING)	-	ARA2
Banque d'Outremer	I301	ARA2
Banque Léon Lambert (ING)	-	ARA2
Cardijn Jozef	I235	ARA1
Carton de Wiart Henry	I223	ARA1
Collchimie-Congo (Group Hoechst Belgium)	I290	ARA2
Comité Intérieur Colonial (CIC)	-	ARA2
Compagnie des Bronzes	I272	ARA2
Compagnie du Bécéka (Sibeka)	I406	ARA2
Compagnie pour le Commerce et l'Industrie du Congo (CCCI) (Finoutremer)	I384	ARA2
d'Anethan Jules-Joseph	T045	ARA1
d'Arenberg (kaarten en plannen van de familie)	T580	ARA1
d'Aspremont Lynden Harold	In bewerking	ARA1
de Borchgrave Emile	T225	ARA1
de Broqueville Charles	T029	ARA1
Deglain Evans	-	ARA1
Deleval Hector Florent Joseph	T021	ARA1
de Renesse-Breidbach	T130	ARA1
de Sadeleer Louis	I220/06	ARA1
Deutsche Bank (sekwester)	I369	ARA2
Documenten met betrekking tot		
de Belgische overzeese expansie	I225	ARA1
Droogmans Hubert	I225; I410	ARA1
d'Ursel (kaarten en plannen van de familie)	I227	ARA1
d'Ursel Hippolyte	T463	ARA1
Francqui Emile	-	ARA1
Gegraveerde en gedrukte kaarten en plattegronden	T582	ARA1
Generale Maatschappij van België (GMB)	I382; I302	ARA2
Géomines	-	ARA2
Gezinsbond	In bewerking	ARA1
Glinne Ernest	-	ARA1
Groep Coppée	I245	ARA2
Groepering van instellingen die recht hebben op de opbrengst van liefdadigheidstelegrammen	T406	ARA1
Helleputte Joris	T013	ARA1
Hennebicq Léon	-	ARA1
Heyse Théodore	In bewerking	ARA1

Jadot Jean	-	ARA1
Jaspar Henri	T031	ARA1
Jaspar Marcel-Henri	I226	ARA1
Kabinetsarchieven van de ministers van economische zaken	I409	ARA1
Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut	-	ARA1
Koninklijke Belgische Voetbalbond	-	ARA1
Le Jeune Jules	I147	ARA1
Louwers Octave	-	ARA1
Microfilmcollectie	I253	ARA1
Montefiore Levy Georges	I305	ARA1
Orts Pierre	I184	ARA1
Plisnier Oscar	I179	ARA1
Reisdorff Robert	-	ARA1
Renkin Jules	T198	ARA1
Rode Kruis Congo en Rode Kruis België	-	ARA1
Ryckmans Pierre	In bewerking	ARA1
Schollaert François	T013	ARA1
Siemens-Schuckert (sekwester)	T509	ARA2
Société Agence Financière	I301	ARA2
Société Anonyme de l'Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles 1935	T183	ARA1
Société Anonyme de Production, de Transports et d'Échanges (Saptec)	I322	ARA2
Société Anversoise Foncière et Industrielle	I322	ARA2
Société Commerciale Belgo-Allemande du Congo	I328	ARA2
Société de Crédit aux Classes Moyennes et à l'Industrie	In bewerking	ARA2
Société de Traction et Electricité (Tractionel)	In bewerking	ARA2
Société Financière de Transport et d'Entreprises Industrielles (Sofina)	I291; Deel 2 in bewerking	ARA2
Société Industrielle et Minière du Congo Oriental	-	ARA2
Somerhausen Luc	I225	ARA1
Steinhaus W. & Cie	-	ARA2
Stichting Pater Damiaan voor de strijd tegen melaatsheid	-	ARA1
Strauch Maximilien	I225; A15	ARA1
Topografisch-historische atlas	I264; I267; I279; I343	ARA1
Union et Prévoyance Compagnie d'Assurance sur la Vie, contre les Accidents, l'Incendie et le Vol	I284	ARA2
Union Minière du Haut Katanga (UMHK)	I259	ARA2
Van Den Heuvel Jules	T034	ARA1
van der Elst Léon	I210	ARA1
Van de Winckel Hippolyte	T549	ARA2
van Eetvelde Edmond	I225; T035	ARA1
Vanlangenhove Fernand	I493	ARA1
Van Overstraeten Carl	-	ARA1
Velge Henri	I159	ARA1
Wigny Pierre	-	ARA1

Contactgegevens voor de Rijksarchieven

Algemeen Rijksarchief

Ruisbroekstraat 2-6 • 1000 BRUSSEL
T +32 (0)2/513 76 80 | F +32 (0)2/513 76 81
algemeen.rijksarchief@arch.be

Algemeen Rijksarchief 2 - depot Joseph Cuvelier

Hopstraat 26-28 • 1000 BRUSSEL
T +32 (0)2/274 15 00
agr_ar_2@arch.be

Archief van het Koninklijk Paleis

Hertogsstraat 2 • 1000 BRUSSEL
T +32 (0)2/551 20 20 | F +32 (0)2/512 56 85
cap@kppr.be

Rijksarchief te Brussel (Anderlecht)

Demetskaai 7 • 1070 ANDERLECHT
T +32 (0)2/524 61 15 | F +32 (0)2/520 93 21
rijksarchief.anderlecht@arch.be

Rijksarchief te Antwerpen

Sanderusstraat 81-85 • 2018 ANTWERPEN
(enkel genealogische opzoekingen)
T +32 (0)3/677 34 99 | F +32 (0)3/677 39 23
rijksarchief.antwerpen@arch.be

Rijksarchief te Antwerpen

Kruibekesteenweg 39/1 • 9120 BEVEREN
(in verbouwing - tijdelijk adres)
T +32 (0)3/236 73 00 | F +32 (0)3/775 26 46
rijksarchief.antwerpen@arch.be

Rijksarchief te Beveren

Kruibekesteenweg 39/1 • 9120 BEVEREN
T +32 (0)3/750 29 77 | F +32 (0)3/750 29 70
rijksarchief.beveren@arch.be

Rijksarchief te Brugge

Academiestraat 14-18 • 8000 BRUGGE
T +32 (0)50/33 72 88 | F +32 (0)50/61 09 18
rijksarchief.brugge@arch.be

Rijksarchief te Gent

Geraard de Duivelstraat 1 • 9000 GENT
T +32 (0)9/225 13 38 | F +32 (0)9/225 52 01
rijksarchief.gent@arch.be

Rijksarchief te Hasselt

Bampslaan 4 • 3500 HASSELT
T +32 (0)11/22 17 66 | F +32 (0)11/23 40 46
rijksarchief.hasselt@arch.be

Rijksarchief te Kortrijk

G. Gezellestraat 1 • 8500 KORTRIJK
T +32 (0)56/21 32 68 | F +32 (0)56/20 57 42
rijksarchief.kortrijk@arch.be

Rijksarchief te Leuven

Vaartstraat 24 • 3000 LEUVEN
T +32 (0)16/31 49 54 | F +32 (0)16/31 49 61
rijksarchief.leuven@arch.be

Rijksarchief te Aarlen

Parc des Expositions 9 • 6700 AARLEN
T +32 (0)63/22 06 13 | F +32 (0)63/22 42 94
archives.arlon@arch.be

Rijksarchief te Bergen

Avenue des Bassins 66 • 7000 BERGEN
T +32 (0)65/40 04 60 | F +32 (0)65/40 04 61
archives.mons@arch.be

Rijksarchief te Doornik

Rue des Augustins 20 • 7500 DOORNIK
T +32 (0)69/22 53 76 | F +32 (0)69/54 54 83
archives.tournai@arch.be

Rijksarchief te Eupen

Kaperberg 2-4 • 4700 EUPEN
T +32 (0)87/55 43 77 | F +32 (0)87/55 87 77
staatsarchiv.eupen@arch.be

Rijksarchief te Louvain-la-Neuve

Rue Paulin Ladeuze 16 • 1348 LOUVAIN-LA-NEUVE
T +32 (0)10/23 00 90 | F +32 (0)10/23 00 98
archives.louvain-la-neuve@arch.be

Rijksarchief te Luik

Rue du Chéra 79 • 4000 LUIK
T +32 (0)4/252 03 93 | F +32 (0)4/229 33 50
archives.liege@arch.be

Rijksarchief te Namen

Rue d'Arquet 45 • 5000 NAMEN
T +32 (0)81/65 41 98 | F +32 (0)81/65 41 99
archives.namur@arch.be

Rijksarchief te Saint-Hubert

Place de l'Abbaye • 6870 SAINT-HUBERT
T +32 (0)61/61 14 55 | F +32 (0)61/50 42 12
archives.saint-hubert@arch.be

Raadpleeg onze website
www.arch.be voor meer informatie over
de leeszalen en hun openinguren.

5 1 6 1

ISBN 978 90 5746 523 9

9 78 90 5746 523 9